

גליון נב

בס"ד, ערב ראש השנה תשפ"ב

הלכה סדורה

קובץ הלכות

לירח האיתנים תשפ"ב (חלק א')

פרק א - דיני הסליחות (עמ' ב)

נטילת ידים, ברכות ועטיפת טלית קודם הסליחות / ההנהגה בעת אמירת הסליחות /
אמירת סליחות ביחיד / ציבור שאין להם מנין בתחילה או בסוף

פרק ב - דיני ראש השנה (עמ' ה)

ערב ראש השנה / טעויות בתפילות ראש השנה /
דינים נוספים בתפילות ראש השנה / סעודות ושינה בראש השנה /
דיני הכנה מיום ראשון ליום שני של ראש השנה

פרק ג - דיני יום הכיפורים (עמ' י)

ערב יום הכיפורים / רחיצה, סיכה והרחת בשמים /
תפילות / דיני חולה וקטן / מוצאי יום הכיפורים

קונטרס השביעית - הלכות המצויות [חלק א'] (עמ' טו)

דינים כלליים / הפסד מאכל של שביעית / גרם הפסד לפירות שביעית /
פח שמיטה / שיירי מאכל / סחיטה, טחינה וריסוק פירות שביעית (עשיית 'שייקים' מפירות) /
זריעה בעציצים והשקאתם בשמיטה / דין מים הזורמים לגינה ממזגן או משטיפת רצפה

לעילוי נשמת

הרב צבי בן הרב אליעזר נתן ז"ל

הרב ישראל זלמן בן הרב שמואל ז"ל

מרת רחל פרייזל בת הרב שמואל זנוויל ע"ה

ת.נ.צ.ב.ה.

ניתן להשיג את הקובץ בדוא"ל בכתובת:

A0527618998@gmail.com

© כל הזכויות שמורות

מרדכי פירר

052-7618998

פרק א - דיני הסליחות

נטילת ידים, ברכות ועטיפת טלית קודם הסליחות

א. יש לברך ברכות ענט"י ו'אשר יצר' וכן ברכות התורה קודם הסליחות, אף אם עדיין לא האיר היום". וברכות השחר ניתן לומר לאחר הסליחות.¹

ב. נראה דראוי להתעטף בטלית לפני הסליחות ולברך עליה, אמנם גם ללא טלית אומרים סליחות וי"ג מידות".
ג. כאשר אומרים סליחות קודם זמן עטיפת טלית, לכתחילה עדיף שהש"ץ לא יתעטף בטליתו". כמו כן אין לקחת טלית של בית הכנסת דדינה כטלית שלו, אלא יקח טלית של חבירו ויכוון שנוטלה רק בתורת שאלה ובאופן זה לכו"ע פטור מברכה.² וכשיש לו רק את טליתו יתעטף ללא ברכה, ולכשיאיר היום ימשמש בציציות ויברך.³

ד. מי שאוחז באמצע פסוד"ז נחלקו הפוסקים האם יענה י"ג מידות עם הציבור, ובאמצע ברכות ק"ש לא יענה".
ה. הזמן המובחר לסליחות הוא קודם עלות השחר. ובימינו הרבה אומרים בחצות הלילה אך אין לומר קודם לכן. ויש מי שמתיר להתחיל לומר לפני חצות 'אשר י' וכו', עד י"ג מידות שאותם יאמרו רק לאחר חצות".

¹ פמ"ג סי' תקפ"א אי"א סק"ג, מט"א שם ס"ב וכן מ"ב סי' ו' סק"א וסי' מ"ו סק"ז (אמנם במ"ב סי' ו' סק"א הביא דיש המברכים לאחר הסליחות וכן בשעה"צ סי' תקפ"א סק"ה). ולגבי ברכות השחר, ביאלף המגן סק"ז כתב, דהמנהג לומר אחר הסליחות. ² ביאלף המגן סק"ז שם כתב, דברכות השחר המנהג לאומרים לאחר הסליחות.

³ בשו"ת מנח"ש ח"ב סי' ד' אות א' סק"ג העיר, דהנה במ"ב סי' ח' סק"ד משמע דטי"ק שיש בה שיעור כראוי אין להפסיק הרבה בין לבישתה לבין הזמן שמברך על ט"ג ופוסט גם אותה. ולפי"ז כשמתעטפים בט"ג רק אחר הסליחות, יש שיהוי זמן מרובה בין לבישת הט"ק לבין הברכה שמברך על הט"ג. ואפשר שסומכים על כך, שלפעמים הט"ק אינו פתוח רובו או שהוא קטן מהשיעור או שישן בו בלילה. אכן בחורים שאין להם טלית גדול צריכים לברך על הט"ק לפני הסליחות, עכ"ל. ועפ"י נראה לומר, דעדיף להתעטף בט"ג לפני הסליחות ולברך עליה ויכוון לפטור גם את הט"ק כנהוג בכל יום, כדי שלא להרחיק את לבישת הט"ק מהברכה על הט"ג שפוסט גם אותה.

⁴ כתב הלבוש (סי' תקפ"א ס"א), דהשי"ץ לא יאמר סליחות בלא עטיפת טלית משום שאומרים י"ג מידות, וכ"כ הט"ז סק"ב. ומיהו במט"א סק"טו כתב, דאם אין טלית רשאים לומר סליחות וי"ג מידות בלא טלית וכן מבואר בפמ"ג סי' תקפ"א אי"א סק"ג ובקצושי"ע סי' קכ"ח סי"ן.

⁵ דעת הרא"ש דמברכים על טלית בלילה והרמב"ם חולק ע"י שו"ע סי' י"ח ס"א, והכריע הרמ"א דאין לברך על כסות יום אלא כשלוש אותה ביום. ⁶ כמבואר במ"ב סי' י"ד סק"א ובבה"ל (ד"ה 'שאלה').

⁷ מ"ב סי' תקפ"א סק"ו בשם הט"ז ושעה"צ סק"ה. ואם אין לו אלא טליתו יתעטף בלא ברכה, וכשיאיר היום ימשמש בציציות ויברך (רמ"א סי' י"ח סי"ג ומ"ב סק"א וכן שעה"צ סי' תקפ"א סק"ה).

⁸ רמ"א סי' י"ח סי"ג ומ"ב סק"א וכן שעה"צ סי' תקפ"א סק"ה.

⁹ הטור סוף סי' תקס"ה הביא את דעת רבי נתן דיי"ג מידות הוי כדבר שבקדושה, אך הטור חולק עליו. ובשו"ע שם סעי' ה' פסק דיחיד אינו אומרם משום דהו כדבר שבקדושה, ולפי"ז נראה דיש להפסיק אפי' באמצע ברכות ק"ש לענות אותם. אולם בשו"ת 'האלף לך שלמה' (או"ח סי' מ"ד) הכריע דלא יפסיק, דאינו דומה לקדיש וקדושה דאיכא חיוב לענות ולכן יש להפסיק להם אף באמצע ברכות ק"ש, וכ"ד המהרש"ם (דעי"ת סי' סוף סי"ג). ולענין עניית י"ג מידות באמצע פסוד"ז, מובא מהגרשו"א (הלכ"ש פ"ו הע"י י"ז) שהיקל בזה, אולם בשו"ת שבה"ל ח"ט סי' א' סק"א פסק שלא לענות, דאף שעונים פסוק ראשון דק"ש מ"מ זה מחמת קבלת עול מלכות שמים. וכן נראה מהאג"מ (או"ח ח"ג סי' פ"ט) שנשאל לענין האם להפסיק מלימוד לענות י"ג מידות, וענה שהם לא בגדר קבלת עומ"ש כמו קדושה אלא אומרים אותם לתפילה ובקשת רחמים, וא"כ זה שייך רק למתפללים, אך מי שאינו מתפלל עמהם אי"צ לענות (אמנם הוא מסיק שיחיד הלומד יענה עמהם, אך לא לענין להפסיק באמצע פסוד"ז).

1. הקם לסליחות קודם עלות השחר נוטל ידיו ג"פ ויברך ענט"י, אך אם לא ניקה את גופו וחושב שעוד יצטרך לנקביו לפני התפילה ימתין מלבדך עד לאחר שינקה את עצמו.²

2. אם מגיע זמן עלות השחר באמצע אמירת הסליחות, יכול לגמור את הסליחות ואח"כ ליטול ידיים.³

ההנהגה בעת אמירת הסליחות

ת. טוב לעמוד בעת אמירת הסליחות, ועכ"פ יש לעמוד באמירת 'א-ל מלך יושב' וכו' ובי"ג מידות".

ט. בכל פיוט של סליחה יש לומר בתחילה 'אלוקינו ואלוקי אבותינו', אח"כ היא מתחילה באחד משמותיו של הקב"ה⁴, ויש אומרים דוקא אם היא מתחילה באחד מהשמות שאינם נמחקים.⁵

ז. יש לומר את הפסוקים שלפני כל פיוט של סליחה בנחת, כי הם עיקר הסליחות".

יא. יש שכתבו לומר את הוידוי ג' פעמים⁶, אך דעת הגר"א והאר"י דאין לאומרו אלא פעם אחת.⁷

יב. מי שאמר סליחות, יכול להיות ש"ץ במנין אחר שאין להם ש"ץ ולאומרו פעם שניה.⁸

יג. אין לומר י"ג מידות קודם שבידך ברכות התורה בבוקר.⁹

אמירת סליחות ביחיד

יד. יחיד יכול לומר סליחות¹⁰, וי"ג מידות יאמר בניגון של הטעמים או של לימוד, ולא בניגון של תפילה ותחנונים.¹¹

טו. וכן השומע סליחות דרך הטלפון, לא יאמר י"ג מידות בניגון של תפילה ותחנונים, כי אינו נחשב תפילה במנין¹².

¹ כתב המ"ב ס"י תקס"ה סק"ב, דאין לומר קודם חצות לילה שום סליחות ולא י"ג מידות בשום פנים לעולם חוץ מיוהכ"פ, וכ"ד המט"א ס"י תקפ"א ס"כ. ובאג"מ ח"ב ס"י ק"ה, התיר לומר קודם חצות אם סכנה לילך מאוחר, ויש לפרסם שזו הוראת שעה וכשאפשר יחזרו לומר סליחות אחר חצות.

² הגרשו"א זצ"ל (רשימות, הלכ"ש פ"א הע' ד'), דאפשר להתחיל סליחות עד י"ג מידות קודם חצות (והגר"ש זצ"ל חולק, ס' 'אשרי האישי י"ג, ז').

³ מ"ב ס"י ו' סק"ט וסק"א, ובבה"ל ס"י ד' ס"א (ד"ה 'ואפילו') ביאר דלדעת הרא"ש דהנטילה נתקנה משום נקיית תפילה אי"כ כשבידך ואח"כ נפנה לנקות את גופו צריך לברך שנית, ולכן נכון להמתין מלבדך עד לאחר שניקה את גופו ועומד להתפלל. ואף לדעת הרשב"א שהנטילה נתקנה משום בריה חדשה, מ"מ אפשר להמתין מלבדך עד לפני התפילה אף שקם הרכה זמן קודם לכן.

⁴ דעת הגרשו"א זצ"ל (הלכ"ש פ"א ס"ו מס' סליחות המפורש), וכן מדויק מהמט"א ס"י תקפ"א ס"ב דכתב "כשגומרים הסליחות" יטול ידיו שנית, וכ"כ בס' אש"י (פמ"ה הע' כ"ג) בשם הגר"ח סק"ט שליט"א. ואין לברך ענט"י אם כבר בירך בקומו משנתו.

⁵ כתב המט"א ס"י תקפ"א ס"י, שטוב לעמוד בעת אמירת הסליחות, ויש אומרים 'זכור רחמך' בישיבה ועומדים לאמירת 'שמע קולנו', ומי שקשה לו לעמוד באמירת הסליחות, יעמוד עכ"פ בעת אמירת 'א-ל מלך יושב' ובי"ג מידות ובאמירת הוידוים, עכ"ד.

⁶ מג"א ס"י תקפ"א סק"ז.

⁷ א"א מבוטטאטש על המג"א שם.

⁸ ספר חסידים אות רנ"ו.

⁹ "לבוש ס"י תקפ"א סע' א', מט"א שם סע' י"ח.

¹⁰ מעש"ר להגר"א (אות ר"ב), ובס' פע"ח הביא מהאר"י ז"ל דאין לומר ב' או ג' פעמים וידוי משום דהוי ככלב השב על קיאו.

¹¹ כ"כ בשו"ת שבה"ל ח"ה ס"י ס"ו אות א', וטעמו כמו שאר ש"ץ שאע"פ שיצא מוציא, ובפרט בזמנינו דכמעט אין ש"ץ מוציא בשום דבר כי כל הקהל עונים הכל בקול רם, ואי משום שהוא כופל התפילות והסליחות והי"ג מידות גם בזה אין חשש אם יש בו תוספת שבת לבורא.

¹² המ"ב בס"י מ"ו סק"ח הכריע כהטור, שאין לומר פסוקים קודם ברכה"ת. ובס"י ס"ה סק"ח הוא התיר לומר פסוק ראשון דק"ש יחד עם הציבור, אך התם הוי חובה, משא"כ עניית י"ג מידות דאינן חובה כמבואר באג"מ ח"ג ס"י פ"ט (כן מבואר בס' אש"י פכ"ה סע' ד').

¹³ ע"י מ"ב ס"י תקס"א סק"ג וכן הכריע בס"י תקפ"א סק"ד.

¹⁴ הטור בס"י תקס"ה סובר דיחיד יכול לאומרו, אך הבי"ה הביא מהרשב"א דהוי דבר שבקדושה ובעי עשרה, וכ"פ בשו"ע שם ס"ה דיחיד אינו רשאי לומר י"ג מידות דרך תפילה ובקשת רחמים אלא דרך קריאה בעלמא, וביאר המ"ב סק"ב דהיינו בטעמים, וכ"כ בס"י תקפ"א סק"ד. וכתב באג"מ (יו"ד ח"ג ס"ס כ"א), דיחיד יכול לאומרו בניגון של לימוד ולא דוקא בניגון של טעמים.

¹⁵ דעת הגרשו"א זצ"ל במנח"ש (קמא ס"י ט') דשמיעת המגילה דרך רמקול אין יוצאים בה יד"ח דלא חשיב שמיעת קול האדם אלא קול המכונה, אמנם בהערה שם הביא מהחזו"א דאפשר שיוצאים. ובאג"מ או"ח ח"ב ס"י ק"ח מסתפק בזה, ובח"ד ס"י צ"א מצדד דמהני, אך בח"ד ס"י קכ"ו (שהיא התשובה המאוחרת ביותר מבחינת השנים) לא הכריע בזה. ולענין צירוף למנין בשמיעה דרך הטלפון איכא נידון נוסף, דהנה כתב השו"ע בס"י נ"ה ס"כ דאם היו עשרה במקום אי אומרים קדיש וקדושה אפי' מי שאינו עמם יכול לענות, וי"א שצריך שלא יהא מפסיק טיגוף או עכו"ם. וכתב המ"ב ס"ק ס"ב דמדכתב השו"ע בלשון י"א משמע דלא פסיקא ליה, ודעת הח"א שכתב דאש"ר וקדושה יענה דהוי רק פסוקים אבל ברכו לא יענה. וא"כ לענין י"ג

טז. יש מי שאומר, דיחיד צריך לומר ביי"ג מידות את כל הפסוק עד 'רבעים' (ולא יסיים במילת 'ונקה')¹⁷.

יז. האומר סליחות ביחידות, נראה שיתחיל מ'אשרי' ולא מ'לך ד' הצדקה¹⁸.

יח. יחיד לא יאמר את הבקשות הנאמרות בלשון תרגום כגון 'מחי ומסי' ו'מרן די בשמיא'¹⁹.

יט. המתמהמה באמירת הסליחות, אם הציבור כבר התחילו לומר יי"ג מידות יאמרם עמהם, ואפי' אם הציבור

ממהרים באמירתם והוא עדיין לא סיים אמירתם יכול לסיים וזה נחשב שאמרם עם הציבור²⁰.

כ. המאחר לאמירת סליחות והציבור כבר התחילו, יאמר עמהם את הסליחה בה הם אווזים²¹. ומי שהתחיל אמירת

סליחות עם הציבור אלא שהוא מאריך בהם, יכול לסיים את אמירתם ביחידות²².

כא. אבל בתוך השבעה, אינו יוצא מביתו לומר סליחות בציבור אף ביום ראשון של סליחות, אך הוא יכול לאסוף מנין

לביתו או שיאמר ביחידות. ובסליחות של ערב ר"ה אם אין לו מנין בביתו יכול לילך לביהכ"ס לאומרם בציבור²³.

ציבור שאין להם מנין בתחילה או בסוף

כב. ציבור שמתחילים לומר סליחות ואין להם מנין, יתחילו ב"אשרי" ולא יאמרו קדיש, וכשיהיה להם מנין יאמרו

שלשה פסוקים ואז יאמרו קדיש במקום שאוזים²⁴.

כג. ציבור שהתחילו לומר סליחות בעשרה ויצאו מקצתם, אם נשאר ששה ניתן לומר קדיש שלאחר הסליחות²⁵.

אמנם בני ספרד אינם אומרים את הקדיש אם אין עשרה²⁶.

מידות יתכן דלא חשיב מנין כששומע בטלפון כיוון שלא נמצא עמהם, ולא דמי לאלכסנדריה של מצרים דהתם היה עם הציבור וחשיב מנין אלא שלא שמע את החזן. וכ"כ באור"צ (ח"ד פ"א ה"ד) דאין לענות יי"ג מידות כששומע דרך הטלפון. אכן יתכן דאת המזמורים בארמית ניתן לומר, דעיי' להלן דאין זה מדין מנין אלא שרק המלאכים המסורים לציבור מכירים בלשון ארמית והכא הוא מתפלל עמהם.

¹⁷ כתב באג"מ (יו"ד ח"ג סוף ס"י כ"א), דיחיד האומר יי"ג מידות יאמר את כל הפסוק עד 'רבעים' (ויתכן שטעמו משום כל פסוקא דלא פסקיה משה לא פסקין, וציבור שאנו), אכן בשו"ת רב פעלים (או"ח ח"א ס"י י"א ד"ה יחנה') כתב שיחיד יכול לסיים במילת 'ונקה'.

¹⁸ בלבוש ס"י תקפ"א כתב דמתחילים באשרי כדי לומר קדיש אחריו, ולפי"ז נראה דיחיד אי"צ להתחיל באשרי דלא שייך אצלו אמירת קדיש. אמנם בתחילת דבריו הוא כתב, דמתחילים באשרי "כי הוא שבת גדול לז' יתברך", וא"כ נראה דיחיד צריך לאומר. וכן מהמשך דבריו שהקשה, מדוע אומרים קדיש תתקבל לאחר הסליחות והרי בכל השנה אין אומרים קדיש תתקבל אלא לאחר שמו"ע. ותירץ וז"ל: "שאני סדר סליחות שנתקנו כולם על סדר התפילה של כל היום, כי הפסוקים שקודם הסליחות הם כנגד פסוד"ז, והסליחות עם היי"ג מידות שאומרים בין כל אחת ואחת הם במקום תפילת יי"ח שעיקר התפילה הוא יי"ג מידות, ואח"כ נופל"ן על פניהם כמו אחר כל התפילות ומסיימין ואנחנו לא נדע, לכך אומרים אחריהם קדיש שלם עם תתקבל כמו אחר גמר כל תפילות השנה", וש"מ דסדר הסליחות נתקן כנגד התפילה. אכן לא מבואר בדבריו האם גם אשרי הוא כנגד פסוד"ז או רק מזמורי הסליחות, ולפיכך לא ברירא האם יחיד צריך להתחיל באשרי. וכדרי"מ ס"י תרי"ט סק"ח הביא מהמרדכי, דהשי"ץ פותח בישומע תפילה ושאר תפילות שבת ליוצרנו ואח"כ מתפלל סליחות, דאמר רב שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל. ומבואר דשבחו של מקום הוא מהפסוקים של שומע תפילה, וא"כ יתכן שאמירת אשרי היא רק לצורך הקדיש. ולמעשה נראה דטוב שיאמר, אך מי שאיחר לסליחות בציבור יצטרף למקום שאוזים.

¹⁹ אי"ר ס"י תקפ"א סק"ט בשם ס' התניא, וטעמא משום שאין המלאכים מכירים בלשון ארמית אלא אלו המסורים לצבור, וכי"פ המ"ב שם סק"ד.
²⁰ כתב הב"י שנה ראשונה פ' כי תשא ס"ד, דכשאומר יי"ג מידות עם הציבור והם ממהרים לגמור והוא עודנו במחציתם, לית לן בה, והרי"ז נחשב שקורא עם הציבור כיון שהתחיל עם הציבור, ע"כ. ושמענין מדבריו תרתי, דיש להתחיל עם הציבור, וגם שיכול לסיים אף אם הציבור כבר סיימו.
²¹ כן נהג מרן בעל הקה"י וצ"ל (ארחות רבינו ח"ב עניני ר"ה ס"יז).

²² דעת הגר"ח שליט"א (אש"י פמ"ה הע' נ"ח), וראייתו מדכתב המ"ב בס"י קל"ד סק"ג דמותר לומר "ברוך שמי"ה" עד שפותחים את הס"ת לקרוא בו, ומשמע דאף שהציבור אמרוהו והוא לא הספיק לומר עמהם. ודעת הגר"ש"א וצ"ל (אש"י פט"ו הע' קנ"ז), שאין לומר ביחידות אח"כ התחיל לאומרם כשהיו מנין ונשאר לכה"פ ששה.

²³ מ"ט"א ס"י תקפ"א ס"ב. ובסליחות דערב ר"ה מתיר וביאר ביאלף למגן סקמ"ג הו"איל הריבוי הסליחות הוא דבר גדול בעיני העולם, ואם לא יאמרם במנין יהיה לו עצבון גדול ולכן הקילו בזה.

²⁴ כתב הלבוש ס"י תקפ"א ס"א וז"ל: "ופותח החזן באשרי ועונין אחריו ואומר חצי קדיש אחר אשרי, ואם אין שם מנין לא יאמר קדיש ויאמר לך ד' הצדקה עד שיבא מנין ואז יאמר קדיש אפי' באמצע פסוקי התחינות", ומדכתב דבאין מנין לא יאמרו קדיש, ש"מ דיאשרי אומרים, וקדיש יאמרו כשיהיה מנין לאחר אמירת ג' פסוקים, וכ"כ בא"ר שם סק"ג בשם הכלבו וז"ל: "ויאמר החזן ג' פסוקים אחרים שבאו המנין כדי לומר עליהם קדיש".

²⁵ מ"ב ס"י תקפ"א סק"ד (ומקורו מהפמ"ג שם א"א סק"ז), ועיין ברמ"א ס"י נ"ה ס"ג ובשו"ת נוב"י או"ח תניינא ס"ז ז', וכן מובא בס' אש"י (פמ"ה הע' נ"ה) בשם הגר"ח שליט"א דיי"ג מידות לא יאמרו אך קדיש תתקבל בסיום הסליחות יאמרו.

פרק ב - דיני ראש השנה

ערב ראש השנה

- א. נהגו להתענות בערב ר"ה¹ ואין צריך להשלים עד הלילה². והמנהג הוא להתענות עד אחר תפילת מנחה, ומי שהתענית קשה לו, יכול לאכול אחר חצות קודם תפילת מנחה³.
- ב. יש מי שאומר, דמי שאינו נוהג להתענות בכל שנה, צריך לקבל תענית זו בתפילת המנחה ביום הקודם⁴.
- ג. מותר לשטוף את הפה במים בבוקר למי שמפריע לו ריח הפה, ויזהר שלא לבלוע⁵.
- ד. הרגיל להתענות כל השנים בערב ר"ה ובשנה אחת אינו מרגיש טוב וקשה לו להתענות, לכתחילה עליו להתיר את נדרו בפני שלשה⁶, ואם אינו מוצא מי שיתיר לו, יש להקל בשעת הדחק⁷.
- ה. בסעודת מצוה בערב ר"ה יכול לאכול ואין צריך התרה, ויאכל במקום שבו מתקיימת הסעודה וממילא כבר אינו מתענה ולכן יכול אח"כ לאכול במשך היום⁸.
- ו. בערב ר"ה נכנסים להתפלל מנחה בבית הכנסת בעוד היום גדול, כדי להתפלל תפילת מנחה בכוונה הרבה ומאריכים בה קצת, מאחר שהיא מנחה אחרונה בצאת השנה והקדמת תפילה טרם בא יום הגדול⁹.

טעויות בתפילות ראש השנה

- ז. שכח להזכיר 'המלך הקדוש' ונזכר לאחר כדי דיבור או שכבר התחיל את הברכה שלאחריה, חוזר לראש¹⁰. וכן ש"ץ שטעה חוזר לראש ואומר קדושה שנית¹¹.
- ח. מי שאינו זוכר האם הוא חתם 'המלך' הקדוש, אם הוא זוכר שאמר 'ובכן תן פחדך' וכו', אין צריך לחזור¹². ובעשי"ת שאין אומרים 'ובכן תן פחדך', הדין הוא, שאם זכר לפני התפילה שצריך לומר המלך הקדוש והספק

¹ כה"ח סי' נ"ה אות ל"ד, ודייק כן גם מהשו"ע.

² איתא במדרש תנחומא (אמור, כב): "ערב ר"ה גדולים מתענים ומוותר להם שליש עוונותיהם, בעשרה ימים בינוניים מתענים ומוותר להם שני שלישים, ביוה"כ הכל מתענים ומוותר להם הכלי". וכתב הב"י סי' תקפ"א (ד"ה 'ואיכא'), דלשון המדרש הוא דגדולים מתענים אך נהגו הכל להתענות. וכתב הח"א (קל"ח ס"ה), דערב ר"ה שהוא היום האחרון בשנה המתענה בו כאילו שב כל השנה, דקיבלו חז"ל דהעושה תשובה יום א' בשנה חשוב כשנה. ³ שו"ע ורמ"א סי' תקפ"א ס"ב ומ"ב סקט"ז וכן מ"ב סי' תקס"ב סק"ט.

⁴ כתב המ"א סי' תקפ"א סל"ה, דהחלשים מתענים עד אחר מנחה גדולה, ומכאן ראייה למנהג העולם בימינו שמתענים רק עד אחר מנחה. וביאלף המגן סקע"ג כתב בשם שו"ת שאילת יעביץ ח"ב סי' קמ"ז, דאין נ"מ קודם מנחה או לאחריה אלא רק עד חצות. ולגבי אמירת "עננו", אם עדיין לא אכל יאמר, ואם כבר אכל קודם מנחה, כתב בשעה"צ סי' תקס"ב סק"ו בשם הפמ"ג דאפשר שיכול לומר אך ידלג תיבות "צום תעניתנו".

⁵ מ"ב סי' תקפ"א סקט"ז מובא דא"צ קבלה. ומה שכתבנו בשם יש מי שאומר, כן מובא בשם הגריש"א זצ"ל בסי' 'אשרי האישי' פ"ג סעי' כ"ז. ⁶ וראיה מדכתב המ"ב סי' תקפ"א סק"ז דבער"ה אין אומרים "או"י ברכנו בברכה" וכו' לפי שאינה ת"צ, והרי בתענית יחיד מבואר בסי' תקס"ז סיג דמותר לשטוף את הפה בבוקר במים ולפלוט, וכתב המ"ב שם סק"ב דבשאר משקין שטובים לשתייה אפשר שיש להחמיר יותר מרביעית.

⁷ כמבואר ביו"ד סי' ר"י"ד ס"א, דאם התחיל לנהוג מנהג טוב והיה בדעתו לנהוג כן לעולם צריך התרה אף אם נהג כן פעם אחת, וכן אם נהג אותו ג"פ צריך התרה אף כשלא היה בדעתו לנהוג כן לעולם. והמ"ב בסי' תקפ"א סק"ט הביא דהמ"א שם סק"ב מתיר לאכול גם ללא התרת נדרים ואילו הש"ך ביו"ד סי' ר"י"ד סק"ב סובר דבעי התרה.

⁸ מסקנת השעה"צ שם סק"ג דסמכין על המג"א.

⁹ כתב הרמ"א סי' תקס"ח ס"ב, דבתעניות של בה"ב או של עשיית שאירע בהם ברית מילה מצוה לאכול וא"צ התרה, וכתב במ"ב סק"ט דה"ה תענית דערב ר"ה. ומוסיף הרמ"א דדוקא כשאוכל במקום הסיום, ומבאר המ"ב סק"ח דממילא אינה תענית ומותר לו לאכול אח"כ בביתו. ויש לעיין האם מותר לקחת את המאכל לביתו (ומשי"כ הרמ"א לאכול במקום הסיום לאו דוקא אלא העיקר שיאכל מסעודת הסיום) או שחייב לאכול במקום הסיום. ¹⁰ לשונו של המ"א סי' תקפ"א סעי' נ"ז.

¹¹ שו"ע ריש סי' תקפ"ב ומ"ב סק"ז. ובשעה"צ סק"ד נראה דאף בליל ר"ה הדין כן ולא הסכים עם סברת הגאון מהר"ר אבלי פאסוועלער. ¹² שע"ת שם סק"א.

¹³ כתב המ"ב סי' תקפ"ב סק"ד, דכשמסתפק ברי"ה וביוה"כ האם סיים "המלך" הקדוש א"צ לחזור, דלא שייך למימר שאמר כרגילות לשונו מפני התוספות שהוא מוסיף בתפילה לפני סיום הברכה. ובח"א כלל כ"ח ס"ח כתב טעם אחר, דמסתמא אמר כשיגרת הלשון של תפילת ר"ה. ובכה"ח סי' תקפ"ב סק"ו כתב טעם נוסף, דמסתמא התפלל מתוך המחזור וממילא אמר המלך הקדוש כפי מה שכתוב.

- התעורר בליבו לאחר זמן משסיים שמו"ע אין צריך לחזור. אך אם התעורר הספק מיד לאחר שסיים שמו"ע צריך לחזור^מ, אא"כ הוא יודע שהתפלל בדעת ובכוונה (ובפרט אם התפלל מתוך סידור)^{נח}.
- ט. בשמו"ע אם סיים 'מקדש ישראל ויום הזכרון' ולא אמר 'מלך על כל הארץ' יצא^{סו}. אך אם סיים 'מקדש ישראל והזמנים' לא יצא. ואם כבר התחיל 'רצה' צריך לחזור ל'או"א מלוך' ולכה"פ ל'קדשנו במצוותיך'^{סא}.
- י. השוכח יעלה ויבוא בתפילתו בר"ה אינו חוזר, מפני שהזכיר את יום הזכרון^{סב}.

דינים נוספים בתפילות ראש השנה

- יא. מי שקשה לו לעמוד בתפילה, עדיף שיעמוד בזמן שהש"ץ חוזר את התפילה וישב בזמן אמירת הפיוטים, אפי' אם ארון הקודש פתוח בזמן אמירתם^{סג}.
- יב. בעת אמירת 'כורעים' שבתפילות עלינו וכן בסדר העבודה ביוהכ"פ יש להניח דבר המפסיק בינו לבין הרצפה, ועיקר החציצה צריכה להיות כנגד הפנים. ומי שאין לו במה לחצוץ, יכול לחצוץ בכנפי טליתו בין פניו לרצפה^{סד}.
- יג. המאריך בתפילת לחש והגיעו בחזרת הש"ץ לעלינו לשבח, ישחה בשעה שהקהל כורעים (אך אי"צ לכרוע)^{סה}.
- יד. מי שאוחז ב'אלוקי נצורי' (ואמר לפני כן יהיו לרצון וכו') יכול לענות לדברים שבקדושה, וכדלהלן: א. בקדיש עונה

^{סו} דין זה נלמד ממש"כ המ"ב בסי' קי"ד סקל"ח בדין הזכרת גשמים, דאם ברור לו שהיה בדעתו לזכור מעין המאורע בתוך התפילה, לענין הזכרה ושאלה או יעלה ויבוא, ולאחר זמן התעורר ספק בליבו האם זכר בתפילה אי"צ לחזור, אך אם הספק התעורר מיד לאחר התפילה צריך לחזור.

^{סא} בסי' ימי הרחמים (עמ' ע"ב) מביא מהגרמ"ק שליט"א, דמי שהתפלל בדעת ובכוונה ואינו זוכר אם חתם כראוי י"ל דהוי ספק השקול ואינו חוזר.

^{סב} ח"א כלל כ"ח ס"ז.

^{סג} שע"ת סי' תרפ"ב סק"ד.

^{סד} פסקי הגרשז"א זצ"ל במחזור המפורש.

^{סה} שו"ת בנין שלמה ח"ב או"ח סי' מ"ו (ד"ה 'היוצא').

^{סו} עמידה בחזרת השי"ח היא מעיקר הדין כמבואר ברמ"א סי' קכ"ד ס"ד, אך עמידה בפיוטים בזמן שארוה"ק פתוח כתב הט"ז (וי"ד סי' רמ"ב סק"ג) דאין בה חיוב אלא דרך כבוד. ולפיכך נראה דמי שאין לו כח לעמוד כל חזרת השי"ח, יעמוד בקטעים השייכים לשמו"ע וישב בפיוטים (ומובא בסי' יאשרי האישי ח"ג פט"ו ס"ה שכן נהג הגרשי"א זצ"ל).

^{סא} כתב הרמב"ם (פ"ו מהל' ע"ז הי"ז) וז"ל: "ומפני זה נהגו כל ישראל להציע מחצלות בבתי כנסיות הרצופות באבנים או מיני קש ותבן להבדיל בין פניהם לבין האבנים, ואם לא מצא דבר המבדיל בינו ובין האבן הולך למקום אחר ומשתחוה או שוחה על צידו ומטה כדי שלא ידביק פניו באבן". ומבואר דעיקר החציצה צריכה להיות כנגד הפנים בדוקא, וכ"כ הא"ר ס"ס קל"א בשם השל"ה. ויש להקפיד בכך, כי לעיתים מניחים נייר או מגבת תחת הגוף והם קצרים ואינם מגיעים כנגד הפנים. ולענין לחצוץ בטלית שמתעטף בה, הנה המ"ב בהל' יציאת סי' כ"א סק"ב הביא מהפמ"ג, דטלית של מצוה אין להשתמש בה לתשמיש אפי' שאינו מגונה. ומיהו נראה דהכא דהוי לצורך מצוה שרי, וכן משמע מהמ"ב סי' תרכ"א סק"ד דכתב שיחוץ בטליתו, ומסתמית לשונו נראה דכוונתו לטלית של מצוה ולא לבגד שבלשון חז"ל נקרא טלית.

וטפי מוכח כן במט"א סי' תרכ"א ס"ד, דכתב וז"ל: "ואם לא הציעו עשבים בביהכ"ס או שיש עומדים במקום ריקן מעשבים, יש להם לחוץ ולהפסיק בכנפי טליתם בין פניהם לקרקע", ולשון 'כנפי טליתם משמע בטלית מצוה שלנו שהיא ארוכה ויכול ליתן את כנפיה כנגד פניו. וגם בא"ר שבס"ס קל"א הביא מהשל"ה, דיקח כנף מטליתו ויעשה הפסק בין פניו לקרקע. וליתן את ידיו כנגד הפנים נראה דלא מהני, מדלא כתבו הפוסקים עצה זו (ועי' גם בשו"ע סי' ע"ד ס"ב ובמ"ב סק"ט דאין הגוף מכסה את עצמו, אך יתכן דאינו דומה להתם).

^{סב} איתא בשו"ע סי' ס"ה ס"ב, דמי שקרא ק"ש ונכנס לביהכ"ס ומצא ציבור שקורין ק"ש, צריך לקרות עמהם פסוק ראשון, וכתב המג"א סק"ג דה"ה כל דבר שהציבור אומרים כגון תהילה לדוד, ובב"מ שם הוסיף דכ"ש עלינו לשבח שיש בו השתחויה למקום. וכ"כ בערוה"ש סוף סק"ו, דבעלינו כשהציבור אומרים ואנחנו כורעים צריך לכרוע עמהם כמו במודים, דלא ליתחזי שכל העם כורעים והוא אינו כורע. והנה המתפלל שמו"ע והגיע השי"ח לימודים צריך לשחות עם הציבור כדי שלא יהיה נראה ככופר ח"ו, כן מבואר בסי' ק"ט ס"א ובמ"ב סק"י (אך דוקא כשאוחזו במודים או בשאר מקומות שכורעים בתפילה, לאפקי בתחילה או סוף של ברכות אבות והודאה).

ונראה שגם בימות השנה כאשר הציבור אומרים עלינו ושוחים באמירת 'כורעים', צריך המתפלל שמו"ע לשחות עמהם וכדין מודים. אלא שבסי' אש"י (פלי"ב הע' נ"ד) הביא מהגרמ"ק שליט"א, שאי"צ לשחות כי לא כל הציבור שוחים בבת אחת, משא"כ במודים דשוחים כולם באותו הזמן, ע"כ. ולפי"ז במוסף דר"ה שכל הקהל כורעים באותו הזמן יש למאריך בתפילתו לשחות עמהם (ושמעתי שכן נהג הגר"ח"פ שיינברג זצ"ל). אמנם נראה דאי"צ לכרוע ממש שמא יעקור רגליו, אלא העיקר שישחה עמהם ואינו פורש מהם.

^{סג} מ"ב סי' ק"ד סק"ט, ועי' מ"ב סי' קכ"ב סק"ב דכשאין שהות יכול לענות איש"ר וקדושה קודם שאמר "יהיו לרצון" אך לכתחילה יש לומר "יהיו לרצון" כי יש מחמירים בזה.

לאיש"ר (ללא יתברך), ולאמן שלאחר דאמירן בעלמא. ב. בקדושה עונה ל'קדוש קדוש' וכו' ול'ברוך כבוד' וכו' אך לא יותר (אף בשבת וביו"ט). ג. לברכו וכן לברכת מי שעולה לתורה יענה 'ברוך ד' המבורך' וכו'. ד. בחזרת הש"ץ עונה אמן רק אחר ברכות הא-ל הקדוש ושומע תפילה. ה. במודים דרבנן עונה רק תיבות 'מודים אנחנו לך'. ו. בברכת כהנים אינו עונה אמן על ברכת 'אשר קדשנו בקדושתו של אהרן', אלא רק אחר ברכות יברכך, יאר, ישא. ז. בליל שבת אומר 'ויכולו עם הציבור. ח. כשהציבור אומרים "ג מידות לא יאמר עמהם".

טו. המתפלל שמו"ע והציבור אומרים 'אבינו מלכנו', אף אם הוא ב'אלוקי נצור' לא יאמר עמהם, אלא אח"כ ביחיד"י.

סעודות ושינה בראש השנה

טז. נראה דביו"ט (שלא חל בשבת) מותר להשתמש בכלי מיוחד המפריד את גרעיני הרימון מהקליפה"ט.

יז. הלוקחים תמרים צהובים לברכת שהחיינו, יפרידו אותם מהמכבדות שלהם לפני יו"ט"פ.

י" כתב הרמ"א סי' קכ"ב סי"א דהפסקה ב'אלוקי נצור' דינה כהפסקה בברכות ק"ש, ובמ"ב סק"ד מבואר דהוי כהפסקה באמצע הפרקים דק"ש. והמ"ב בסי' ס"ו סק"י"ז כתב דפוסק בקדיש לאיש"ר (ללא יתברך) ולאמן שלאחר דאמירן בעלמא, ובקדושה פוסק לקדוש ולברוך שהם עיקר קדושה ולא לנקדש או לימלוך או לשאר דברים שמוסיפים בשבת (ומוסיף המ"ב שלא לו אינו פוסק אפי' בין הפרקים), ועי' גם מ"ב סי' קכ"ה סוף סק"א. וכתב בח"א כלל כ"י ס"ד שבקדוש קדוש וכו' עונה עד "מלא כל הארץ כבודו". ובמ"ב סי' ס"ו סק"י"ח מבואר שעונה לברכו, וברמ"א שם ס"ג כתב דעונה אמן אחר ברכת הא-ל הקדוש וברכת שומע תפילה אך לא על שאר ברכות.

ולענין מודים דרבנן, כתב המ"ב שם סק"כ דאומר רק תיבות מודים אנחנו לך. ובאג"מ ח"ד סי' כ"א אות ב' כתב, דבאמצע הפרקים דק"ש אינו עונה אמן אחר ברכת אשר קדשנו בקדושתו וכו' אך עונה אחר יברכך וכו', וא"כ ה"ה במי שאותו באלוקי נצור דדינו כאמצע הפרקים דק"ש וכדלעיל.

ובענין אמירת ויכולו, בסי' ימאור השבתי' (פניני המאור מכתב ט"ו) מובאת דעת הגרש"א זצ"ל דמאחר ש"ויכולו" שייך לתפילה לכן יכול לאומרו עם הציבור כשהוא אוחז באלוקי נצור. ולענין י"ג מידות, כתב בדע"ת למהרש"ם זצ"ל (סי' ס"ו סוף ס"ג) דלא יענה, וכ"כ הגר"ש קלוגר זצ"ל בשו"ת האלף לך שלמה סי' מ"ד. ועי' בשו"ת שבה"ל (ח"ט סי' א' אות א') שגם באמצע פסוד"ו אין לענות לי"ג מידות.

י" כתב השע"ת סי' תקפ"ד סק"ב בשם שו"ת שבוי"י ח"ג סי' מ"ב, דיש לומר אבינו מלכנו גם ביחיד, וכ"כ במט"א שם סי"ד. ובא"ר שם סק"ה כתב, "אומרים אבינו מלכנו ביחיד, קיצור שלי"ה, ומי שאינו נוהג כן אפשר ליתן סמך מדאמירן בגמי' (תענית כ"ה ע"ב) ירד ר"ע לפני התיבה ואמר אבינו מלכנו". וכתב על כך בליקוטי מהר"י"ח (סדר שחרית דרי"ה, ד"ה יע"י), דשמעין דמי שאינו מתפלל עם הציבור ושמע שהם אומרים אבינו מלכנו טוב לומר עמהם (והוסיף דיכול לאומרו שנית לאחר תפילת שמו"ע שלו כי יש טעם לסומכו לתפילת שמו"ע), ע"כ. ומ"מ נראה דמי שנמצא בתפילת לחש שלו לא יאמר עמהם שהרי זו רק מעלה לומר עם הציבור. ועי' גם להלן שהבאנו דיחיד המתפלל שמו"ע לא יענה לי"ג מידות שהציבור אומרים אע"ג דאמירתם עם הציבור היא לעיכובא, וא"כ ק"ו לאבינו מלכנו.

י" בשבת אסור הואיל והוא כלי המיועד לברירה ואסור אף לצורך לאלתר (ומיהו יתכן שבכלי שהגרעינים יחד עם הקליפה הלבנה שמסביבם יוצאת דרך החורים לא הוי ברירה, שהרי הפסולת יוצאת עם האוכל). אך ביו"ט נראה דשרי. דהנה הפמ"ג (סי' תק"י משב"ז סק"ח) אסר לחתוך ירק דק דק בכלי שדרך לחתוך עמו לימים הרבה והביאו הבה"ל (ד"ה יאת הירק), ומשמע שבכלי שאין דרך לחתוך עמו אלא ליומיה כגון הכלי שנקרא 'סלייסר' מותר לחתוך עמו ירקות ביו"ט ליומיה. ולכו' יש ללמוד מזה, להקל לקלף ירקות במקלף מדין שהוא כלי שאינו עשוי לימים רבים (שהרי רוב הירקות שקולפים אותם במקלף מיועדים לאכילה ביומם). אולם זה אינו, שהרי המ"ב בסי' תק"ו סק"ב כתב דראוי להחמיר שלא להוציא בידו צרור שנפל לתוך הקמת, ובשעה"צ סק"א וכן הבה"ל בריש סי' תק"י הביא את הח"א (כלל פ"ב ס"ג) דהטעם מפני שהדרך היא ליטול צרור ביד. ולפ"ז גם במקלף אסור, שהרי כן היא הדרך לברור בחול ולהפריד את הקליפה מהירק ע"י מקלף.

ומיהו בשש"כ פ"ד סי"א מתיר לקלף במקלף, וכתב את סברת הגרש"א זצ"ל דאמנם הוא כלי המיוחד לברירה אך כיון שמשמש בו ליומיה לית לן בה (וצ"ב מה יענה על הוצאת הצרור ביד דהמ"ב אסר אף ליומיה כי כך היא הדרך בחול). ולפ"ז הכלי הבורר את גרעיני הרימון מהקליפה שהוא מיועד לברירה ליומיה ולא לימים רבים מותר להשתמש בו ביו"ט.

פ' בפירוק התמרים מהמכבדות יש לדון אי הוי מלאכת דש כמו מפרק משיבולים, כי בד"כ אין מפרקים את התמרים מהמכבדות סמוך לאכילה אלא קודם לכן, וכתב באג"ט (מלאכת דש סק"ג) דהטעם דשרי דמותר להסיר את הענבים מהאשכול כי הדרך היא לעשות כן רק בעת האכילה ולא קודם לכן (וכמו"כ יש לדון בפירוק הבנות מהגזע העבה שהן מחוברות אליו, ועי' בזה באורח"ש פ"ד הע' י"א). והנה נחלקו האחרונים האם הותרה מלאכת דש ביו"ט בדבר שאין דרך לדוש לימים הרבה, דהח"א (כלל פ"א ס"ט ובשנ"א סק"ב) אסר לכתוש שעורים להסיר קליפתן, ועי"ש שמבואר דמלאכת דש נאסרה לגמרי. וכן מתבאר בדעת הגר"א סי' תק"ה שביאר דאיסור חולב ביו"ט הוא משום דישה, אף שאין דרך לחלוב לימים רבים. אולם הגר"ז סי' תק"ד סי"ז מתיר לכתוש את הריפות במכתשת קטנה, וש"מ דהותרת מלאכת דש אם אין עושה כן אלא ליומו. מיהו אפשר דאם מניחים את התמרים בהקפאה כדי לרכסם, ע"י ההקפאה נחלש החיבור שלהם למכבדות וכבר אין בזה משום דישה, ולדינא צ"ע ולכן נראה דיש להפרידם לפני יו"ט.

גם יש לדון האם ניתן לברך עליהם בפח"ע, דלכ"י ההקפאה מכשירתם לאכילה והבה"ל בסי' ר"ב סי"ט (ד"ה שבישלים) דן בנובלות שהם תמרים שאינם מתבשלים על האילן אלא נותנים אותם בעפר להתחמם ולהיות מוכנים לאכילה, האם ברכתם בפח"ע או שהכל ונשאר בצ"ע. אכן בסי' ישערי הברכה

יח. טוב יותר שלא לאכול את הסימנים בין הקידוש לבין הסעודה, אלא בתחילת הסעודה^א.

יט. באכילת הסימנים, אם מברך על הפרי שאוכל יש לומר את ה'יהי רצון' לאחר שיטעם מעט מהפרי^ב, ובעת אמירתו יתעורר האדם לתשובה ויתפלל על זה בלב שלם^ג. ובדיעבד אם אמר בין הברכה לבין הטעימה נראה דלא הוי הפסק^ד, ופרי שאין צריך לברך עליו יאמר את ה'יהי רצון' לפני האכילה^ה.

כ. אם יש לפניו פרי משבעת המינים, יש לברך עליו בפה^ו ולא על התפוח^ז. וכן באכילת הירקות לסימנים, יש לברך בפה^ח על ירק שאינו נאכל מחמת הסעודה וכגון על הקרא^ט.

כא. השוכח 'יעלה ויבוא' בברהמ"ז של סעודות היום של ר"ה, נחלקו הפוסקים האם חוזר ומספק נראה שאינו חוזר, ובסעודות הלילה חוזר^י, ואם לא התחיל ברכת הטוב והמטיב, יאמר 'בא"י אמ"ה שנתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה, בא"י מקדש ישראל ויום הזכרון^{יא}, ואשה ששכחה 'יעלה ויבוא' אינה חוזרת^{יב}.

כב. בר"ה יש מצות ושמחת בחגך ולכן אוכלים ושותים ושמחים בו^{יג}. ולפיכך כל מקום שמקילים בשאר יו"ט מדין שמחת יו"ט יש להקל בזה גם בר"ה^{יד}.

כג. נהגו שלא לישון בר"ה^{טו}, ומי שראשו כבד עליו יישן מעט אם אינו יכול ללא השינה^{טז}. אמנם אין להקל בזה לפני חצות, ונראה דאף מי שהתפלל ותיקין וסיים מוקדם לא יקל בזה^{טז}.

(פכ"ג הע' כ"ד) כתב, דהתמרים ראויים לאכילה גם ללא הקפאה ויש שאוכלים אותם כך אע"ג שהם קשים, ואף אי נימא דהם ראויים לאכילה רק ע"י הדחק מ"מ הוי כבוסר שבישלו או מיתקו באור דפסק המ"ב ס"י ר"ב סק"יח דמברך בפה^{יז}.

^{יח} יש בזה מנהגים שונים, אמנם מי שאין לו מנהג ידוע מבית אבותיו, טוב יותר שלא יאכל את הסימנים מיד לאחר הקידוש כדי שלא להיכנס לספק האם צריך לברך עליהם ברכה אחרונה קודם הסעודה, כ"כ הגרשז"א זצ"ל (מחזור המפורש עמ' 8 אות ג).

^{יט} מ"ב ס"י תקפ"ג סק"ד (וניתן לומר את הבקשה אף בר"ה שחל בשבת, הגר"ש דבליצקי זצ"ל בס' יסוותה לראשי אות כ"ח).
^כ מ"ב שם סק"ב בשם השלי"ה.

^{כא} כתב המג"א ס"י תקפ"ג סק"ב, וז"ל: "משמע שאוכל תחלה ואח"כ אמר שלא להפסיק וכמ"ש ס"י קס"ז ס"י ובמעגלי צדק כתב שאומר תחלה ואח"כ אוכל וצ"ל דס"ל דלא חשיב הפסק, וכיוצא בזה כתב הב"ח בס"י תר"ה בשם התשב"ץ לומר זה חליפתי כו' בין ברכה לשחיטה דזה מקרי צורך שחיטה וכן בסוכה מברכין בין ברכה להמוציא, ומ"מ נ"ל דלכתחילה יש לאכול קודם האמירה דאין זה צורך כ"כ ועוד דגם לצורך אין להפסיק לכתחילה כמ"ש (בס"י קס"ז ס"י) בהג"ה^י, ומבואר בדבריו דבדיעבד לא חשיב הפסק.

^{כב} כתב בכה"ח ס"י תקפ"ג סק"ט"ז: "ומשמע דוקא בדבר שצריך ברכה אוכל ואח"כ אמר יח"ר כדי שלא להפסיק בין ברכה לאכילה, אבל דבר שאין צריך ברכה אמר את היח"ר ואח"כ אוכל^י, וכ"כ בימקראי קודש^י ס"י ז'.

^{כג} כדין המבואר בס"י ר"ה ס"א בשני מינים שבכרותיהם שוות. וכתב המ"ב שם סק"ד, שפרי מז' מינים שאינו שלם קודם לפרי שלם שאינו ממין ז'.
^{כד} כ"ד הגרשז"א זצ"ל (מחזור המפורש עמ' 8 אות ב), משום ששאר הירקות באים מחמת הסעודה ואין לברך עליהם.

^{כה} המ"ב בס"י קפ"ח סק"ט מביא מוח' האחרונים בזה, דהמג"א סובר דאינו חוזר וכמו בר"ח וכ"כ בסידור הגר"ז, מאחר ש"א דמותר לצום בר"ה ביום וכמבואר בשו"ע ס"י תקצ"ז ס"ב, וא"כ אינה סעודה מחוייבת. ואילו האי"ר סובר דחוזר וכ"כ המט"א ס"י תקפ"ג ס"ד, וכ"כ באלף המגן ס"י תקצ"ז סק"ז, ולמעשה ספק ברכות להקל. ואם שכח יעו"י בסעודות הלילה של ר"ה, ע"י מ"ב ס"י תקצ"ז סק"ה שאסור לצום בלילות ר"ה, וממילא הוי סעודה המחוייבת ודמי לשכח "רצה" בשבת. ואף הנוהגים להתענות ביום ר"ה וכנוכר שם בשו"ע, בלילה אסור להתענות. ולפלא שהמ"ב בס"י קפ"ח לא כתב דבסעודות הלילה לכונ"ע חוזר, וכבר העיר בזה בימשנת יעבץ ח"א ריש ס"י נ'. ואע"ג שאכתי ליכא ראייה דיש חיוב לאכול פת בדוקא, וגם אי נימא דאיכא חיוב שמחה בר"ה וכמבואר במ"ב ס"י תקצ"ז ס"א ובגר"ז שם סק"א, מ"מ אכילת פת אינה מחיובי שמחה, והראיה ממשי"כ הרמב"ם (פ"ו מיר"ט הי"ז) וכ"פ השו"ע בס"י תקכ"ט ס"ב דחוק"מ חייב בשמחה ואפ"ה אין חיוב לאכול פת בתוה"מ. אלא שמצינו בא"ר ס"י קפ"ח סוף סק"ח שכתב וז"ל: "ולו נראה דמ"מ אם אוכל בר"ה מחוייב לאכול פת לכונ"ע והוי לזה כשאר יו"ט", הרי שס"ל דר"ה שוה לשאר יו"ט לענין חיוב עונג. וכן הביא בששי"כ פני"ז הע' כ"ג בשם הגרשז"א זצ"ל דחוזר וכן הוא בשו"ת מנח"ש (ח"ב ס"י סוף אות כ"ז).

^{כז} המ"ב בס"י קפ"ח סק"ט מביא שנחלקו האחרונים האם חותם בברכה זו, ובשעה"צ סק"טו הכריע דיש לחתום.

^{כח} דעת הרע"א (בתשובה ס"י א' ובהשמטות שם וכן בהגהותיו לשו"ע ס"י קפ"ח ס"ז), דאשה ששכחה יעו"י בברהמ"ז של יו"ט אינה חוזרת. ומיהו מאחר שיש חולקים עליו, עיין בפמ"ג ס"י שכי"ה א"א סק"י"א שכתב דאשה חייבת בפת בשבת וביו"ט, לפיכך לכתחילה אם ניתן, ראוי שתשמע מאחר או שתיטול ידים ותאכל כזית ותברך ברהמ"ז.

^{כט} מ"ב ס"י תקצ"ז סק"א. אמנם בס"י קפ"ח סק"ט מביא מהמג"א שאין לומר בר"ה לששון ולשמחה, ואפשר דמ"מ ר"ה לא ניתן לששון ולשמחה (ועיין ברא"ש סוף פ"ד דר"ה שהביא דנחלקו הגאונים בזה).

^ל מ"ב ס"י תקפ"ג ס"א (ובדיני חיבור והרכבת כלים כיו"ט בחוברת 'הלכה סדורה' שנת תשע"ח, הובאו מקרים שהקילו בהידוק מדין שמחת יו"ט).

דיני הכנה מיום ראשון ליום שני של ראש השנה

כד. אסור להכין ביום הראשון לצורך היום השני עד צאת הכוכבים של הלילה השני, וגם פעולה שאינה מלאכה אלא רק טרחה כגון הבאת יין או שטיפת כלים אסורה.

כה. בשעת הדחק כשהמאכלים ליום השני לא יספיקו להתחמם אם הם יהיו קרים בכניסתו, ניתן להוציא אותם מהמקרר או מהמקפיא כבר ביום הראשון, כדי שיוכלו להתחמם מהר כשיניחום על האש בצאת הכוכבים של ליל שני, וכן מותר להכניס בקבוקי שתיה למקרר ביום הראשון אם לא יספיקו להתקרר כשיכניסו אותם בלילה השני, ובלבד שיהיה ניתן ליהנות מהאוכל שהוציא או מבקבוקי השתיה הקרים כבר ביום הראשון אם ירצו (ובשנה שיום א' של ר"ה חל בשבת, אין להוציא אוכל קר שהאופן שניתן ליהנות ממנו בשבת כרוך באיסור בישול, כגון מרק).

^ע רמ"א ס"י תקפ"ג ס"ב, דאיתא בירושלמי דמאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה, וכתב המ"ב סק"ט דיושב בטל כישן דמי. ובערוה"ש ס"י תקצ"ז ס"ב נקט, דהקפידא היא ביום א' דר"ה. ובס' יטעמא דקראי להגרח"ק שליט"א (עמי רל"ח) כתב, דאין קפידא אלא כששוכב ולא כשישן בשיבה. ^ע מ"ב שם משמיה דהח"א כלל קל"ט ס"א, דמי שראשו כבד עליו ואי אפשר לו בלי שינה יכול לישן מעט.

^ע במ"ב סק"ט כתב בשם האריז"ל, שאחר חצות מותר לישון דכבר התעורר המלאך ע"י התפילות והתקיעות. ומי שהתפלל ותיקן וסיים לפני חצות ליל ויכול לישן שהרי סיים את תפילתו. ומיהו יש לעיין, כי הרמ"א בס"י תקפ"ד ס"א כתב שעיקר זמן התפילה הוא עד חצות, והוסיף המ"ב סק"ה "לכל הפחות". ומאחר שעד חצות הוא זמן תפילה צ"ע האם ראוי לישן בזמן הזה (ובפסקי הגר"ש קמינצקי שליט"א פ"כ הע"ד כתב שלא להקל). ^ע השו"ע בס"י תקי"ג ס"א פסק, דאין יו"ט מכין לשבת וכן לא ליו"ט שני והוא הדין בבי' ימים דר"ה. ומבאר המ"ב סק"ד, שלחומרא אמרינן דקדושה אחת הם, והיינו לענין ביצה שנולדה בזה שאסורה בזה וכדאיתא בס"י תקי"ג ס"ה, אך לא לקולא. וכתב הבה"ל ס"י תקי"ג (ד"ה 'בינו"ט), דגם בכיהש"ש של היום הראשון אסור, דספק יום הוא.

^ע מ"ב ס"י תקי"ג סק"א. ובס"י תרס"ז סק"ה הוסיף, דגם גלילת ס"ית לפרשה שיקראו בה למחרת הוי הכנה. ועוד כתב, דלצורך מצוה אפשר להקל בשעה"ד, ויכין בעוד היום גדול, אך לצורך חול כגון הצעת המיטות אין להתיר. ובש"ש (פכ"ח ספ"א) הביא את דעת הגרשו"א זצ"ל, דכל פעולה שעושים אותה מבלי לחשוב על התועלת שבעשייתה וגם היא אינה טרחה, אין בה איסור הכנה אפי' שיוצאת ממנה תועלת לימות החול, ובלבד שלא יאמר שעושה כן לצורך חול. ולכן מותר להחזיר טלית לאחר התפלה, וכן להחזיר מאכלים למקרר בגמר הסעודה.

^ע כתב המג"א ס"ס ת"ק, דבשר שהיום השלישי לשחיטתו חל ביו"ט ואם ישחה אותו לאחר יו"ט יהיה אסור למולחו אלא לאוכלו בצליה, כאשר הוא כבר מנוקף וראוי לאכילה מותר לשרותו ביו"ט במים כדי שיהיה מותר למולחו לאחר יו"ט. ולא דמי להדחת כלים דמבואר בס"י שכ"ג ס"ו דאסור למה שאינו צורך היום (מלבד כוסות דכל היום ראוי לשתיה), דהתם עושה מעשה בידים שמדיחו משא"כ כאן ששופך עליו מים ודיו, אבל בשבת אסור. ומבאר המחצה"ש (וכן איתא בגר"ז שם סע' כז), דבשר שלא נמלח תיקונו הוא ע"י שנשרה במים חצי שעה ומתרכז ותיקון זה נעשה מאליו שהרי מעשה האדם הוא רק שפיכת מים, ודמי לשריית ירקות במים כדי שלא יכמשו כמבואר בס"י שכ"א ס"א. אולם הדחת כלים היא מעשה ממש של תיקון שנעשה ע"י האדם שמסיר את הלכלוך, ולפיכך אסור מדין הכנה. והא דאסר המג"א להדיח בשר בשבת ולא התיר אלא ליו"ט וש"מ דהדחה חשיבא הכנה, מבאר המחצה"ש דהואיל ואי"א לבשלו מוכחא מילתא שעושה כן לצורך חול, ואף דחזי לאומצא מ"מ אין דרך בני"א לאוכלו באופן זה.

והעולה לדינא, דתיקון שנעשה מאליו לא חשיב הכנה ושרי, ובלבד שלא יהיה מוכחא מילתא שעושה כן לצורך חול. ולפיכך נראה, דמותר להכניס בקבוקי שתיה למקרר שהרי הקירור אינו נעשה מיד אלא מאליו במשך הזמן שהם שוהים בו, ודמי לשריית בשר במים שתיקונו דהיינו הריכוך נעשה מאליו ע"י המים. ומהאי טעמא מותר להוציא מאכל מהמקפיא שהרי הוא מפשיר מאליו (ולאיסור נולד בהפשרה ליכא למיחש, דאף לדעת הרמ"א בס"י ש"י"ט שאוסר בנולד מאליו, מ"מ שרי כאשר לא ניכר מה שנימוח והכא המים שנמסים נבלעים בתוך המאכל. וכן ליכא למיחש לאיסור מוקצה, כי מאכל קפוא שניתן להפשירו בשבת הוי גומרו בידי אדם ושרי כדאיתא בביצה דף כ"ז ע"א בקדרות ורתחות וכ"פ המ"ב בס"י ש"י סק"ט). אך יש להכניס את הבקבוקים למקרר או להוציא את המאכל מהמקפיא מבעו"י ולא סמוך ליו"ט דבזה לא יהיה מוכח שעושה כן ליו"ט.

וגם מדברי הח"א (כלל קני"ג ס"ו) נראה כהמג"א, דהוא מתיר לפנות כלים מהסוכה בשמיני סמוך לחשיכה (בח"ל שיושבים בסוכה בשמ"ע, ושמח"ת ביום התשיעי) ולהכניס לבית לצורך סעודת הלילה, אך לא יסדר את השולחן דהבאה בלבד הותרה דהיא לא חשיבא הכנה. והוא מביא בי' ראיות לכך. חדא, דשנינו בעירובין (דף ל"ח ע"ב) דיו"ט שחל להיות בע"ש מותר להניח בו עירוב תחומין כדי לקנות שביטה לשבת ומולך את העירוב עמו עד המקום שרוצה להניחו, ומבואר דהולכה לא הוי הכנה ובלבד שלא יאמר שיקנה עירובו דזה חשיב הכנה, וכ"פ השו"ע בס"י תט"ז ס"ב. ותו תנן בביצה (דף מ' ע"א), דמי שזימן אצלו אורחים לא יוליכו בידם מנות אא"כ זיכה להם מנותיהם מערב יו"ט, ופירש"י דמייירי שמוליכים את המנות לביתם לסעודת הלילה וצריך שיזכו בהם מבעו"י כדי שיוכלו להוליכם כרגליהם. וש"מ דמותר להוליך מיו"ט ראשון לשני, ובע"כ דהולכה לא חשיבא הכנה.

ומבאר הח"א בטעמא דמילתא, וז"ל: "דכשגומר איזה דבר הוי הכנה, אבל ההבאה לביתו לא הוי הכנה". והיינו דהכנה האסורה היא בתיקון הדבר, אך כשמעביר ממקום למקום גרידא אין זה הכנה שטאסרה. ונראה דזה כסברת המג"א דלעיל, דהכנה שטאסרה היא רק באופן שהאדם פועל תיקון בגוף הדבר. ומוסיף הח"א, דלפיכך התיר המג"א ס"י תרס"ז סק"ג בשם המהר"ל להכניס את הכלים והשולחן מהסוכה לבית ביום השמיני דהוי מעשה הבאה בלבד, אך אין להעמיד את השולחן על רגליו וכ"ש שאין לסדרו. ועו"כ הח"א, וכ"פ המ"ב ס"י תקי"ג סק"א ובשעה"צ שם סק"ב וכן בס"י תרס"ז

פרק ג - דיני יום הכיפורים

ערב יום הכיפורים

א. מצוה לטבול בערב יוהכ"פ, ולכתחילה יש לטבול קודם תפילת מנחה אך לא לפני חצות או עכ"פ לא לפני שעה אחת קודם חצות¹.

ב. בטבילת ערב יוהכ"פ יש להקפיד שלא תהיה חציצה בגופו, ולכן יש לנקות בין השיניים ולגזוז ציפורניים².

ג. אין לאכול מאכלים מתוקים סמוך מאוד לכניסת היום³.

ד. השותה מים לאחר סעודה מפסקת ואינו צמא, אלא רק כדי שלא יהיה צמא ביוהכ"פ, אינו מברך⁴.

ה. נוהגים להדליק נר עבור כל איש נשוי ויש שמניחים את הנרות בביהכ"ס⁵. וכן מדליקים בבית נר נשמה לאביו ולאמו שנפטרו, יש שמדליקים נר עבור כל אחד מהם ויש שמדליקים נר אחד עבור שניהם⁶.

סק"ה, דבשעת הדחק מותר להביא יין מיו"ט לחבירו, אלא שצריך להביאו בעוד היום גדול כדי שלא יהיה ניכר שעושה כן לצורך יו"ט שני. ומוסיף הח"א דגם זה יש לומר דדוקא לצורך מצוה שרי, ולפיכך אין לעשות כן מיו"ט לחול אלא רק מיו"ט לשבת וההיפך או מיו"ט לחבירו.

ולפי"ז כאשר צריך להוציא אוכל מהמקרר או המקפיא ויש חשש שהוא לא יתחמם עד הסעודה והוי שעת הדחק, מותר להוציאו ביום הראשון בעוד היום גדול כי אינו ניכר שעושה ליום השני שהרי יכול לחממו ביום הראשון ויהיה ראוי לאכילה כבר ביומו. אולם כשיו"ט אי חל בשבת דאסור לבשל, נמצא שאם המאכל אינו מפשרי כבר ביום הראשון ניכר שהוצאתו מהמקפיא היתה עבור חיום השני. ודע דהחיתר הוא דוקא לצורך יו"ט וכיו"ב דהוי צורך מצוה אך לצורך חול אסור, כ"כ בח"א שם. ובה מבואר דבשש"כ פ"י העי ל"ג אוסר להוציא מהמקפיא לצורך חול, ואילו בפכ"ח סעי' פ"א הוא מתיר להביא יין בשבת לצורך הבדלה במוצש"ק כשאינו ניכר ולא מוכחא מילתא, ולהאמור אין בזה סתירה דבאמת רק לצורך מצוה שרי.

ט כתב השו"ע סי' תר"ו ס"ד דיכול לטבול מתי שירצה, והט"ז סק"ד הוסיף דעכ"פ טוב לטבול קודם תפילת מנחה ששם מתוודה וכן נוהגים, וביאר הפמ"ג במשב"ז סק"ד דיש להתוודות בנקיות בתפילת מנחה ועל כן יטבול קודם מנחה. וז"ל הלבוש: "הטבילה יכול לעשות באיזה שעה שירצה מהיום, רק שתהא קודם הלילה, ויש אומרים שתהא דוקא אחר חצות היום, שיראה שמשום טהרת יום כיפור הוא טובל". וכ"כ הח"א כלל קמ"ד ס"ז כתב דעיקר זמן הטבילה הוא לאחר חצות והוסיף דהרוצה להקדים לא יקדים יותר משעה אחת קודם חצות.

והנה המג"א סק"ח הביא מהמהרי"ל דיש לטבול קודם תפילת מנחה, וכתב דיש נוהגים לטבול אחר סעודה מפסקת כדי שיהיה סמוך ליוהכ"פ, וכל זה הובא במ"ב סק"ח. ולפי"ז מי שאינו יכול לטבול אחר חצות או סמוך לו שעה אחת וכדברי הח"א, ל"כ עדיף שיטבול לאחר המנחה מאשר בבוקר. אולם יש לדחות, דכל זה אם יטבול ממש סמוך ללילה, אך אין מעלה לטבול לאחר המנחה ולפני סעודה מפסקת, ואדרבה מפסיד את המעלה של טבילה לפני מנחה, ולכן נראה דעדיף לטבול בבוקר אפי' לפני שעה אחת שלפני חצות מאשר לטבול לאחר מנחה, (וכ"כ בפסקי הגר"ש קמינצקי פכ"ד סוף העי' ה').

פ הבה"ל בסי"ט פ"ח פסק דחציצה אינה פוסלת בטבילת עזרא. ומיהו לגבי טבילת ערב יוהכ"פ, כתב בדעי"ת למהרש"ם זצ"ל (סי' תר"ו ס"ד) בשם השלי"ה דיש לדקדק שלא תהיה חציצה בטבילת ערב יוהכ"פ, וכ"כ בקצשו"ע שו"ע סי' קל"א ס"ו.

וגם במ"ב משמע כן, דהנה הרמ"א בסי"ט תר"ו פסק דמי שמת לו מת בין ר"ה ליוהכ"פ יכול לרחוץ ולטבול בערב יוהכ"פ כי יוהכ"פ מבטל גזירת שבעה, ואע"ג שנהגו שלא לרחוץ לי' יום, מ"מ טבילת מצוה מותרת. ומבאר המ"ב סק"ו, דהרמ"א התיר אף רחיצה לפני הטבילה כדי שלא תהיה חציצה בטבילה. ושמע"נ דיש להקפיד על חציצה בטבילה זו. וכתב המט"א סי' תר"ו ס"ח, דמאחר שיש להקפיד בטבילה זו על חציצה, יש לחצוץ בין השיניים וכן לגזוז ציפורני ידיו ורגליו. ומוסיף ב"אלף למטה" סק"ח, דאמנם יש שחוששים שלא ליטול ציפורני ידיו ורגליו באותו יום, אך מאחר שהארי"ל זלה"ה לא היה חושש לזה וכמובא בשע"ת סי' ר"ס סק"ב, לכן בערב יוהכ"פ יכול לגזוז באותו יום כדי שלא תהיה חציצה.

ק כתב המט"א סי' תר"ב ס"א, דאין ללעוס שורש מתוק שקורין לאקרי"ץ קודם כניסת יוהכ"פ לפי שאז תשאר המתיקות בפיו וכשיבלע את הרוק תבלע המתיקות. ובא"ר סי' תקס"ז סוף סק"ז הביא כן מס' חסידים לענין אכילה בבוקר השכם של תענית וכן לפני כניסת יוהכ"פ או תענית ת"ב, וז"ל: "כתב בספר חסידים סי' רנ"ב [רגג] לא יאכל בהשכמה, וכן בערב יו"כ ובערב ט"ב שורש מתוק שיסאר הטעם בפיו וכשבלע הרוק בולע המתיקות, ע"כ (והא"ר הוסיף על כך, דשי"מ שאם לא אכל שורש מתוק מותר לבלוע הרוק אפילו ביו"כ, וכ"כ מג"א סק"ח, עכ"ד). ודן זה הובא במג"א סי' צ" סק"ז ובמ"ב שם סקמ"ה (ובפסקי הגר"ש קמינצקי פכ"ז העי' י"ד מובא, דיש לחוש רק כשאוכל סמוך מאוד לכניסת היום, וכן נראה).

קא איתא בשו"ע סי' ר"ד ס"ז דהשותה מים לצמאו מברך, אך אם שתה להעביר אומצא אינו מברך. ויש להסתפק בשותה כשאינו צמא, אך מטרת השתייה היא למנוע צמא בעתיד, האם זה דומה לשותה מחמת שחנקתיה אומצא הואיל ועתה אינו צמא, או דלמא דמ"מ הוא שותה מסיבת צמא ולא מחמת דבר אחר. ומצינו פשיטות לספק זה ממשי"כ בדעי"ת למהרש"ם (שם ד"ה 'השותה'), שהביא בשם הדעי"ק וז"ל: "בכתבי הדי"ק ז"ל כתב, דגם אם שותה כדי שלא יצמא אח"כ י"ל דצריך לברך וכו' והעיקר נוטה לברך רק כשהוא צמא כבר", עכ"ל. ולפי"ז אין לברך על שתיית מים בערב יוהכ"פ לאחר סעודה מפסקת, אם אינו צמא ושתייתו היא רק כדי למנוע צמא ביוהכ"פ (ומי שנהנה ממים מינרליים יכול לברך).

קב כתב הרמ"א סי' תר"י ס"ד, "ונוהגים שכל איש גדול או קטן עושין לו נר, גם נר נשמה לאביו ולאמו שמתו". ולענין תחילת דברי הרמ"א שמדליקים נרות עבור כל איש גדול או קטן והוא מה שנקרא יער החיים, כתב המג"א סוף סק"ג דעכשיו אין עושים נר אלא הנשוי, והובא במ"ב שם סק"א. ועו"כ

1. אשה תחלוץ נעליה קודם הדלקת הנרות בכניסת יוהכ"פ, כי כשמברכת 'שהחיינו' היא מקבלת על עצמה יוהכ"פ⁹⁷, ולא תברך 'שהחיינו' בביהכ"ס שהרי בירכה כבר בהדלקת נרות, אלא תענה אמן אחר ברכת הש"ץ⁹⁸.
2. בשעת הצורך שאשה צריכה לנסוע ברכב לביהכ"ס לאחר הדלקת הנרות, תתנה בעת ההדלקה שעדיין אינה מקבלת קדושת היום, וגם לא תברך 'שהחיינו' בהדלקת הנרות אלא תברך יחד עם הציבור בתפילה 'כל נדרי'⁹⁹.
3. אשה שנשארת בביתה, תתפלל 'כל נדרי' ביחידות¹⁰⁰.

רחיצה, סיכה והרחת בשמים

4. בבוקר לפני תפילת שחרית מותר ליטול ידיים עד סוף קשרי האצבעות¹⁰¹, וכן כשעשה צרכיו והוא באמצע תפילה או שעומד להתפלל¹⁰². ואם הוא אינו באמצע תפילה, יקנה או ישפוף במקומות המכוסים ואז יטול ידיו¹⁰³.
5. מי שנכנס לשירותים אף שלא עשה צרכיו, יכול ליטול ידיו לתפילה אם דעתו אינה מיושבת עליו עד שיטול ידיו¹⁰⁴.
6. מי שיש לו מיחוש בפיו ורפואתו היא לשטוף את הפה במים המעורבים בתרופה שטעמה מר ובלא זה יש לו צער גדול, מותר לו לעשות כן ויזהר מאוד שלא לבלוע¹⁰⁵.

המג"א שם דאין מדליקים נר עבור אשה, וז"ל: "אבל לא אשה משום דהטעם הנרות שהתורה נגמרת ביה"כ שקרוי נר ואשה לאו בת תורה היא (מהרי"ו), ובמהרי"ל יש שהן כנגד איברו של אדם, ואשה יש לה איברים יתירים או כנגד מ"ע ואשה לא נתחייבה". ומבואר בא"ר סק"ג בהסבר דברי המהרי"ל, "דאנשים חייבים רמ"ח מצות עשה ושתי לאווין הניתק לעשה והם ר"ג, אבל נשים פטורות ממ"ע שהזמ"ג". ומעיקר המנהג היה להניח נרות אלו בביהכ"ס, כמבואר בלבוש ובמהרי"ל ה"ל ערב יוהכ"פ סי' י"ג ובמ"ב סי' תר"י סק"ד. ובימינו יש שמדליקים בביתם, כי טעם הדלקת הנרות בביהכ"ס הוא משום "כבדו את ד' באורים" כמבואר בלבוש, ובזמנינו אין משתמשים בנרות אלו בביהכ"ס.

⁹⁷ לענין מנהג הדלקת נרות עבור אביו ואמו שנפטרו שהוכא ברמ"א סי' תר"י ס"ד, כתב בא"ר סק"ד וז"ל: "משמע דבשניהם סגי באחד, אך מצאתי בספר אמרכל מצינו בתרגום מגילה במלשינות של המן, בליל צומא רבה מדליקין נרות סכום בניהם סכום אבהתהון". אמנם המ"ב סק"ב כתב נר אחד אלא שצ"ל לא"ר, ומשמע דלא הכריע כה"ר שצריך נר לכל אחד מהורים.

⁹⁸ שנינו בעירובין דף מ' ע"ב לענין לברך שהחיינו על הכוס, "יום הכפורים היכי עביד אי מברך עליה ושתי ליה כיון דאמר זמן קבליה עליה ואסר ליה", ושמעין דלאחר ברכת שהחיינו הוי קבלה גמורה. ועפ"י כתב בש"כ (פ"מ הע' מ"ו) דאשה צריכה לחלוץ את המנעל של עור לפני שמדליקה נרות בכניסת יוהכ"פ ומברכת שהחיינו. ולא מהני שתעשה תנאי שאינה מקבלת יוהכ"פ בהדלקתה, כי מבואר בשו"ת 'פרי יצחק' (להגר"י בלאור צ"ל ח"ב סי' ט' ד"ה 'וכי') דמי שהתפלל ערבית דשבת לא מהני תנאי וה"ה בברכת שהחיינו דכבר קיבל על עצמו את היום.

אכן יש להעיר, שבמ"א סי' תר"ט ס"ה כתב שמהני תנאי לפני ההדלקה וב"אלף למטה' סק"ד הוסיף דבגילת הסנדל אי"צ להתנות כי מן הסתם הולכים לביהכ"ס בנעליים וא"כ הוי כאילו התנה, ושי"מ דאשה יכולה להתנות לפני ההדלקה וב"אלף למטה' סק"ד הוסיף דבגילת הסנדל אי"צ להתנות כי מן הסתם הרגיש בזה וכתב דמיירי שלא בירכה שהחיינו, אך יש להעיר עליו, דבמ"א סי' תר"ט ס"ד כתב שהנשים מברכות שהחיינו בהדלקה (אף שב"אלף למטה' שם סק"ו פקפק קצת בזה), וא"כ מנא לן שהמ"א מתיר תנאי רק כשלא בירכה שהחיינו וצ"ע (ובדעת המ"א שמעתי לבאר, דשהחיינו קאי על מצות ההדלקה ואין זה מכריח דגם קיבלה ע"ע קדושת היום, ולא דמי למעריב שמתפלל תפילה של שבת דבזה מקבל ע"ע שבת).

⁹⁹ שעה"צ סי' תר"ט סק"ו עפ"י המ"א.

¹⁰⁰ להמבואר לעיל לא מהני להתנות לאחר ברכת שהחיינו, ולכן לא תברך שהחיינו ואז יכולה להתנות בפה (וגם בלב די לכך כמבואר במ"א סי' תר"י ס"ה) שאינה מקבלת יוהכ"פ לענין איסור מלאכה, ולפיכך תברך שהחיינו אח"כ עם כל הציבור.

¹⁰¹ המ"ב סי' תר"ט סק"ה ביאר, דאנו נוהגים כר"ת ד"כל נדרי' אין זה התרת נדרים אלא מסירת מודעה על להבא, אלא שדמי קצת להפרת נדרים. ולכן אשה שמתפללת בביתה תאמר 'כל נדרי', כי מעיקר הדין ניתן למסור מודעה בינו לבין עצמו, כמבואר בריטב"א נדרים דף כ"ג ע"ב (ד"ה 'ואמרינן') וכ"כ הלבוש בריש סי' תר"ט, דביכל נדרי' אי"צ שלשה משום שהוא תנאי להבא ואדם יכול להתנות בינו לבין עצמו. ואגב יש להעיר, דלכ"י אין נשים אומרות "כל נדרי" והרי קיבלו יוהכ"פ בהדלקת נרות, ואפי' תנאי לא מהני לאחר ברכת שהחיינו כמבואר בהע' לסעיף הקודם, ועי' בקוני 'שלמי נדרי' להגרשז"א צ"ל בסי' הלכ"ש (הוצ' שנת תשס"ג) הע' כ"ב שביאר דין זה.

¹⁰² בבוקר מותר מפני שנעשה כבירה חדשה, ולפני שאר תפילות מותר רק אם היה בבית הכסא קודם לכן, מ"ב סי' תר"ג סק"ה, דמפני חומרת יוהכ"פ חשש השו"ע לראשונים הסוברים שלא תיקנו נט"י לתפילה בלבד.

¹⁰³ שו"ע שם ס"ג.

¹⁰⁴ דנחלקו הפוסקים האם מותר ליטול ידיו כשלא קינח או שפסף. והנידון הוא, האם יש דין היכון לקראת אלוהים לפני ברכת "אשר יצר" (ועי' מ"ב סי' צ"א סק"ו דאין דין היכון אפי' לק"ש אלא בעומד לפני המלך). והכריע המ"ב סי' תר"ג סק"ד דלפיכך יקנה או ישפוף ואז לכו"ע שרי ליטול.

¹⁰⁵ בה"ל סי' תר"ג ס"ג (ד"ה 'ואם'), ולכ"י יש ללמוד למי שישן ביהכ"פ בהפסקה ולבו תונה עד שיטול ידיו לפני מנחה משום רו"ר (סי' ד' סט"ו) דשרי. שו"ת שבה"ל ח"ד סי' ג"ד אות ו'.

- יב.** לא אסרו ביוהכ"פ אלא רחיצה של תענוג, ולכן מי שהתלכלך בטיט יכול לרחוץ את מקום הלכלוך אך לא יכוון להנאה^צ. ונראה דמותר להורה לרחוץ את פני בנו או בתו שהתלכלכו, אע"ג שהוא מרטיב את ידו^י.
- יג.** אין להשתמש בדיאודורנט אפילו רק כדי למנוע ריח רע^י.
- יד.** נכון לברך על הבשמים כדי להשלים מאה ברכות, ובלבד שהסיח דעתו כדי שלא תהיה ברכה שאינה צריכה^י.
- טו.** אין לברך על מי בושם, אלא אם כן נמצא בתוכם עיקר הצמח^י.

תפילות יום הכיפורים

- טז.** מי שסיים שמו"ע של מנחה בערב יוהכ"פ וזכר ששכח לומר וידוי, לא יחזור להתפלל אלא יאמר וידוי סמוך לכניסת היום. ואם אירע לו כן בשאר תפילות יוהכ"פ, לא יחזור ויתפלל אלא יאמר וידוי לאחר התפילה^ט.
- יז.** מי שצריך לחזור ולהתפלל כגון ששכח לומר 'המלך' הקדוש, לא יאמר שוב את הוידוי בסוף שמו"ע^ק.
- יח.** בן אשכנז הפושט את הטלית בהפסקה שבין מוסף למנחה, אם עברו יותר משעתיים מהפשיטה ועד שמתעטף בה שנית, יש ספק האם עליו לברך על העיטוף החדש. והעצה לזה היא, דבשעה שמתעטף בבוקר יכוון מתחילה לפטור רק עד שיפשוט את הטלית בהפסקה, ואז יוכל לברך שנית כשחוזר ומתעטף בה^ק.

^אד שו"ע סי' תרי"ג ס"א.

^ב דאיתא במ"ב סי' תרי"ג סק"ט דמותר להרטיב את האצבע כדי להעביר לפלוף שבעין. ואין סברא לחלק בין אם מנקה את עצמו או אדם אחר.

^ג איתא בשו"ע סי' תרי"ד ס"א, שאסור לסוך את הגוף אפי' רק כדי להעביר את הזוהמא, בשונה מרחיצה דשריא באופן זה כי לא נאסרה אלא לתענוג, כמבואר בסי' תרי"ג ס"א. ולפי"ז אין להשתמש בדיאודורנט אפי' בספריי מפני שהוא נוזל ממש ולעיתים קרובות העור נעשה לח מחמת הטיפות שניתזו, ובודאי אין להשתמש בבקבוק שבראשו גלגלת, דהנוזל נמרח על העור והוא סיכה (וכ"כ בפסקי הגר"ש קמינצקי שליט"א ר"פ ל"ג).

^ד מ"ב סי' מ"ו סק"ד. ואין להסיח דעתו בכוונה אלא שאם הסיח יכול לברך. וכן אם אירע שיצא לחוץ וחזר יכול לברך, מדין שינוי מקום.

^ה כתב בשש"כ פס"ב ס"ב, שאין לברך ברכת בורא מיני בשמים בהבדלה על מי בושם הואיל והוא ספק. ובהערה סק"ב הביא מהגרשו"א זצ"ל, דאפי' להסוברים דשמן ומים שקלטו ריח מהבשמים דחשיבי כדבר שיש לו עיקר, היינו דוקא כשקלטו מבשמים החייבים בברכה, משא"כ מי בושם שיתכן שבעיקר עצמו פטור מברכה כי נעשה באופן מלאכותי, עכ"ל. אכן אם נמצא בתוכם עיקר הצמח ודאי שיכולים לברך עליו.

^ו עיין בהערה הבאה ביאור דין זה.

^ז דין זה וכן דין הסעיף הקודם, תלויים בשאלה האם הוידוי הוא חלק מתפילת שמו"ע או דרך קבעוהו בתפילה אך הוא אינו חלק ממנה. והנה הגר"ש קלוגר זצ"ל (חכמת שלמה סי' תרכ"ג אמצע ס"א) הסתפק בזה וז"ל: "אם לא זכר כלל הוידוי בתפלה אחר כך אני נבדק בזה אם צריך לחזור ולהתפלל או לא, אי נימא כיון דתקינהו בתפלה הוי כתפלה אריכתא ובעינן שיאמר אותה קודם יהיו לרצון, ואם לא אמרו הוי כטעה בגי' אחרונות ואם עקר רגליו חוזר לראש, או נימא דלא הוי כתפלה אריכתא, רק דלכתחילה תקנהו לומר אחר התפלה מיד, ואם עקר רגליו רשאי לומר בפני עצמו, או לא אמרו כלל נמי יצא, וצ"ע בזה, ותימה על שלא ראיתי בשום פוסק שדיבר בזה", עכ"ל.

^ח ובסי' הלכ"ש (פ"ד סק"א) מובאת דעת הגרשו"א זצ"ל (במחזור המפורש), דנראה שהוידוי אינו חלק מהתפילה ולכן כששכח להתוודות בתפילה יתוודה לאחריה אך אין חזרו ומתפלל, וכן אם שכח לומר המלך הקדוש דחזור ומתפלל לא יאמר שוב את הוידוי בתפלתו. ואיכא ראייה לדבר דהוידוי אינו חלק מהתפילה, מהא דשנינו ביומא דף פ"ז ע"ב דמצות וידוי עם חשכה, ודעת הרמב"ן (שם ד"ה 'הא') דהוא וידוי בפניע קודם חשכה כדי שיכנס ליוהכ"פ בתחילת היום כשכבר התוודה. והנה וידוי זה אינו סמוך לתפילה, ובעיני דהוידוי אינו חלק מהתפילה אלא שלכתחילה תקנהו לומר בתפילה.

^ט ולפיכך גם נראה, דמי ששכח להתוודות במנחה דערב יוהכ"פ, יאמר את הוידוי סמוך לחשיכה כי בזה ירויח שיצא את שיטת הרמב"ן. וכן עולה מדברי הלבוש סי' תר"ז ס"א שכתב, דמצות וידוי מן הדין הוא בכניסת יום הדין שהוא זמן התחלת הכפרה ולא קודם לכן, אלא שחשו חכמים שמא תיטרף דעתו באכילה בסעודה מפסקת, שמא ישתכר וכיוצא בו ולא יוכל להתוודות, לכך תקנו שיתוודה כל אדם במנחה קודם סעודה מפסקת.

^י השו"ע בסי' ח' ס"ד פסק, דמי שפשוט את טליתו אפי' היה בדעתו לחזור ולהתעטף בה מיד, צריך לברך שנית לכשיתעטף בה. אמנם גם לדעתו אין ברור דהכא יכול לברך, דע"ז במ"ב שם סק"א, דהא דאמרינן דהפשיטה הוי הפסקה, היינו כשלא היה בדעתו בשעת הברכה לפשוטו. וא"כ ביוהכ"פ שבשעת הברכה בבוקר ידע דפשוט את הטלית בהפסקה, יתכן דאין לברך על העיטוף השני אפי' היה זמן גדול וכדלהלן. והרמ"א חולק ומביא ב' דעות, ולשיטתו (כמבואר במ"ב סק"ז וסקל"ח) אם היה בדעתו בשעת הפשיטה להתעטף בה מיד אין צריך לברך, אך אם היה בדעתו בשעת הפשיטה להתעטף רק לאחר זמן, מברך על העיטוף החדש אפי' אם לבסוף התעטף בטלית מיד, וכ"כ אם באמת התעטף בה רק לאחר זמן. ואם בשעת הפשיטה היה בסתמא ולא חשב מתי יתעטף בה שנית, בזה הדין תלוי אם נשאר עליו ט"ק, דבכה"ג אינו מברך על העיטוף השני.

^י ובשיעור של לאחר זמן לא כתב המ"ב גדר ברור, אך מצינו בגר"ז בהלי' תפילין סי' כ"ה סכ"ט, דמי שחלץ את תפילו והיה בדעתו שלא לחזור ולהניחם עד לאחר זמן מרובה כמו ב' או ג' שעות וכו'. ובסי' שלמ"ת לר"י (עמ' ל"ב) מביא, דהגרא"ל שטיינמן זצ"ל סיפר דהחזו"א פשוט את הטלית בהפסקה כיוהכ"פ, ולאחר ההפסקה שהיתה כשעתיים וחצי הוא הסתפק האם עליו לברך עליה שנית. והעצה לצאת מידי ספק היא, עפ"י מה שכתב הבה"ל בסי'

יט. בתפילות יוהכ"פ אומרים 'י וידויים (יחד עם חזרת הש"ץ), וגם איש (ולא אשה) המתפלל יחידי יאמר כן^ק.
כ. בעת הויזוי יש לעמוד וניתן להיסמך במקצת על דבר שאם ינטל ממנו הוא לא יפול^ק, ובדיעבד יכול לומר וידוי בסמיכה גמורה ואם גם זה קשה לו יכול לומר בישיבה^ק.

כא. מי שהתודה בישיבה ואח"כ התחזק, האם עליו להתוודות שוב בעמידה עיין בהערה^ק.

דיני חולה וקטן

כב. פחות מכשיעור שהותר לחולה, באוכל היינו 30 סמ"ק בנפח (כנפח של קופסת גפרורים), ובשתיה הוא כ-37 cc באדם בינוני (שזהו שיעור מלא לוגמיו). ויש לאכול או לשתות בהפסקות של 9 דקות בין אכילה לאכילה או בין שתיה לשתיה^ק, והואיל ואכילה ושתיה אינם מצטרפים, לכן ניתן לאכול ולשתות פחות מכשיעור בכל פעם^ק.

כג. מי שהותר לו לאכול או לשתות פחות מכשיעור, ואם ישאר בביתו יוכל להימנע מאכילה או שתיה אפי' פעם אחת, יעשה כן ואל ילך לביהכנ"ס^ק.

כד. קטן או קטנה מגיל 9 (או 10 אם הם כחושים) יש לחנכם לשעות, שיאכלו מאוחר יותר מהזמן הרגיל בבוקר^ק.

כה. חולה או קטן אין מקדשים^ק, וכשאוכלים לחם נוטלים ידיהם עד הפרק^ק.

ח' סיייד (סוף ד"ה זי"א שאין) שיכוון בעת הברכה בבוקר שהברכה תפטור רק עד ההפסקה, ואז יוכל לברך שנית כשחוזר ומתעטף. עוד נראה, דמי שישן בהפסקה הוי היסח הדעת ולכו"ע יוכל לברך שנית כשחוזר ומתעטף, ומי"מ עדיף לעשות כעצה דלעיל.

ק"ב דין אמירת 'י וידויים מובא במ"ב ס"י תרי"כ סק"ב והוא כנגד עשר פעמים שכה"ג הזכיר את השם בעבודתו. ומובא בס' אשרי האישי' (פכ"א סעי' ט"ז) בשם הגריש"א זצ"ל דגם המתפלל יחידי יאמר עשרה וידויים (היינו דלאחר סיום תפילת שמו"ע שלו יאמר את הויזוי פעם נוספת, ואולי יחד עם הפיוטים הסמוכים לויזוי שהשי"ץ אומר עם הקהל). ודעת הגר"ח"ק שליט"א, דדין אמירת 'י וידויים אינו נוהג בנשים (אש"י פמ"ו הע"י נ"ד).

ק"ג השו"ע ס"י (תרי"ז ס"ג) פסק דיש להתוודות מעומד, וכתב המ"ב סק"י שלא יסמוך על דבר שאם ינטל ממנו הוא יפול. ומשמע שסמיכה קלה על סטענדר וכי"ב מותרת. וע"י בס"י צ"ד ס"ח דהשו"ע פסק דיש להיזהר שלא לסמוך על שום דבר כשמתפלל שמו"ע, והביא המ"ב סק"ב ב' טעמים לזה, חדא מפני שסמיכה לא חשיבא עמידה ועוד מפני שתפילת שמו"ע צריכה להיות באימה. והוסיף המ"ב, דהני"מ בין הטעמים היא, בסמיכה קלה שאם ינטל אותו דבר שהוא סומך עליו לא יפול, דלטעם א' שרי דאכתי חשיב עמידה אך לטעם ב' אסור דאין זה באימה. וכן הקורא בתורה שצריך לקרות מעומד כמובא בס"י קמ"א ס"א, כתב המ"ב סק"ב דאין לו להיסמך אף במקצת. והתם נמי הוי דין באימה (ע"י ברא"ש במגילה פ"ג ה"א שהביא מהירושלמי שרשב"י אמר לאחד שתירגם בתורה וסמך את עצמו, שאסור לעשות כן דכשם שהתורה ניתנה באימה כך יש לנהוג בה באימה.

והעולה לדינא, דכשנאמר דין עמידה שרי נמי סמיכה קצת, אך כשנאמר דין באימה בעינן עמידה ממש. ומינייה נלמד לויזוי, דלא נאמר בו דין באימה אלא בעמידה, ולכן סמיכה קלה מותרת. וכן בתקיעת שופר דפסק השו"ע בס"י תקפ"ה ס"א דצריך לתקוע מעומד, כתב המ"ב סק"ב דאין להיסמך על דבר באופן שאם ינטל הוא יפול דאין זה חשיב עמידה. ולפ"ז סמיכה במקצת מותרת, כמבואר לעיל דסמיכה במקצת היא בכלל עמידה.

ק"ד כתב הברכ"י (ס"י קל"א סק"ח) דזקן או חולה יכולים להישען ולהתוודות, וע"י ביארחות רבינו (ח"ב עמ' ר"ד) דכך עשה מרן הקה"י זצ"ל בחוליו.

ק"ה המ"ב בס"י תרי"ז סק"י הביא את הפמ"ג שנשאר בצ"ע כמי שהתודה בסמיכה האם עליו להתוודות שוב בעמידה. ובס' ישבת שבתוך אות מ"ז נטה לומר שאם התודה בישיבה יחזור והתודה, דישיבה גרועה אפי' מסמיכה גמורה. וראיתו מדכתב המ"ב בס"י צ"ד סק"כ"ד דחולה שיוכל לכוון בשמו"ע בעמידה ע"י סמיכה יעשה כן ואם לאו יתפלל בישיבה, הרי שסמיכה עדיפא מישיבה, וממילא י"ל דדוקא בויזוי בסמיכה נשאר המ"ב בספק משא"כ אם התודה בישיבה דצריך לחזור ולהתוודות בעמידה. ואגב יש בנותן טעם להביא את קושיית היאמרי אמת' זצ"ל (מובאת בימקראי קודשי' ימים נוראים ס"י מ"ו), דהרי הכה"ג סמך את עצמו בכל כוחו על הקרבן בשעה שהיה מתודה, וכמובא ברמב"ם פ"ג מהל' מעשה הקרבנות הי"ג, וא"כ מדוע אם התודה בסמיכה הוי עיכובא. ונראה לתרץ, דויזוי אין לאומרו בסמיכה או בישיבה אלא בעמידה שהיא דרך הכנעה. אך הכה"ג כשנסמך על קורבנו ודאי שזה היה בדרך הכנעה דסומך על הקרבן שקרב במקומו, ולכן שפיר הוי דרך הכנעה אף בסמיכה.

ק"ו ואם נצרכת הפסקה קטנה יותר, יש לשאול רב.

ק"ז שו"ע ס"י תרי"ב ס"ב ומ"ב סק"ה. וע"י בשש"כ פל"ט הע"י פ"ו דעת הגרש"א זצ"ל לענין משקה שנבלע באוכל שבפה האם מצטרף עמו לכשיעור.

ק"ח שש"כ פל"ט הע"י צ"ז מהגרש"א זצ"ל.

ק"ט שו"ע ס"י תר"ט"ז ס"ב. והגדר בזה הוא מדין מצות חינוך שהיא מוטלת על האב, וז"א שגם על האם, מ"ב שם סק"ה. ולגבי דין חינוך דהשלמה, השו"ע פסק שמגיל 11 מתענים ומשלימים מדין חינוך, אך הרמ"א כתב, דז"א שאי"צ להשלים, ויש לסמוך עליהם בנער כחוש. וכתב המ"ב סק"ט, דבזה"י אין משלימין כי ירדה חולשה לעולם וכל הילדים הם בגדר חלשים, א"כ ידוע שהילד הוא חזק ובריא. ולמעשה דעת הגרש"א זצ"ל דאין נוהגים לתת לילד לסיים את הצום, הלכ"ש פ"ו ס"י"ד. ועיי"ש עוד, דמה שנהגו להתענות ג' תעניות סמוך לבר מצוה אין לזה תוקף של מנהג. ועיי"ע בבה"ל (ד"ה 'בנערי') שמביא מהרמ"ע מפאנו שהעיקר כדעת הסוברים שאין חינוך להשלמה.

ק"י הכרעת המ"ב בס"י תרי"ח סק"כ"ט, דמאחר שיש סוברים שלא תקנו קידוש אלא היכא דאיכא מצוה באכילה, א"כ הוי ספק ברכה לבטלה. ובהגהות

כז. מזכירים יעלה ויבוא בברהמ"ז וכן מזכירים את יוהכ"פ בברכה מעין ג'ק"ב, ואם שכחו אין לחזור ולברךק"י.

כח. מחנכים את הקטנים שלא לרחוץ ולסוךק"י, ובימינו אין רוחצים אפי' קטן פחות מגיל 9 גם לא עיי' גויק"ט.

מוצאי יום הכיפורים

כח. דין תוספת יוהכ"פ הוא גם ביציאת היום ונוהג בכל חמשת העינויים, ואכילה ושתיה (מלבד מים) אסורים עד

לאחר הבדלהק"י. והרוצה לשתות מים לפני מעריב (והגיע זמן סוף הצום), יאמר 'ברוך המבדיל' וכו' לפני ששותהק"י.

כט. בהבדלה שבמוצאי יוהכ"פ, אם מונחים לחם או מיני מזונות על השולחן יש לכסותםק"י.

ל. מברכים 'בורא מאורי האש' על נר שהודלק מערב יוהכ"פק"י.

לא. המבדיל על היין ורוצה ליטול ידיים לסעודה מיד לאחר מכן, אם בדעתו לשתות יין בסעודה לא יברך ברכה אחרונה

על יין ההבדלה וברהמ"ז פוטרנו, וגם לא יברך בפה"ג על היין שישתה בסעודה כי נפטר בברכת בפה"ג שבירך על יין

ההבדלה. אך אם אין בדעתו לשתות יין בסעודה, יברך לפני הסעודה ברכה אחרונה על יין ההבדלה. ואם לא בירך עליו

וכבר נטל ידיים, יסמוך על ברהמ"ז ונכון שבברהמ"ז יכוון לפטור את יין ההבדלהק"י.

לב. אין להתעסק בבניית הסוכה ביום ששי למחרת יוהכ"פ לאחר חצות (ובמקום הצורך ישאל רב, ועי' בהערה)קכ"א.

רע"א סוף סיי' תרי"ח כתב, דביוהכ"פ שחל בשבת יש לקדש, אך המ"ב לא ס"ל כן. וברעת הרע"א הסתפק הגרשו"א זצ"ל (מנח"ש תניינא סי' נ"ח אות

ד'), האם אתר יכול לקדש עבור החולה, דלכ"י הואיל וליכא חיוב לחולה לאכול אלא רק לשמור גופו שלא יסתכן ליכא בזה דין ערבות.

ק"י ששי"ב פרק ל"ט הערה ק"א בשם הגרשו"א זצ"ל.

ק"י המחצתי"ש סי' ר"ח סק"י"ח הביא ב' טעמים מדוע אין מזכירים את חנוכה ופורים בברכה מעין ג'. דהלבוש כתב, הואיל ועל הנסים שאומרים בחנוכה

ובפורים הוי הודאה יש להסמיכה להודאה, ובמעין ג' אמנם אנו אומרים ונודה לך וכו' אך שם א"י לומר עה"י"נ דהוי מעין חתימה סמוך לחתימה. והל"ח

כתב טעם אחר, דאין מזכירין אלא מה שזכר בירושלמי לומר מעין המאורע ושם לא נזכרו חנוכה ופורים, ואפשר דהטעם מפני שאינם מדאורייתא. ולפי

ב' הטעמים הללו יש להזכיר את יוהכ"פ בברכה מעין ג', ששי"ב פל"ט העי' ק"ו.

ק"י וכנזכר לעיל גבי קידוש, דמאחר שיש סוברים דלא תיקנו יעלה ויבוא אלא היכא דמצוה באכילתו, וא"כ הוי ספק ברכה לבטלה.

ק"י ולא שייך בזה חינוך לשעות, שו"ע סי' תרס"ז ס"ב ומ"ב סק"י.

ק"י מ"ב שם סק"ג בשם האחרונים, מפני שבימינו אין רגילים לרחוץ בכל יום, ונמצא שמניעת הרחיצה אינה נחשבת לו לעינוי, עכתי"ד. ותינוקות

שרגילים לרוחצם בכל יום, הרי ניתן לרוחצם לפני סעודה מפסקת ובמוצאי הצום.

ק"י מ"ב סי' תרכ"ד סק"ג.

ק"י דעת הגרשו"א זצ"ל (פסי"ב סכ"ה והעי' נ"ט), דאינו דומה לכל מוצש"ק דמותר לשתות קודם הבדלה, דחתם היה מותר לו לשתות קודם הלילה

משא"כ במוצאי יוהכ"פ, ולכן נראה דדמי לקידוש דלא חילקו בין אכילה לבין שתיה.

ק"י איתא בשו"ע סי' רצ"ט ס"ט, דמי שמבדיל ויש לחם על השולחן ודעתו לסעוד מיד לאחר ההבדלה, צריך לכסותו משום כושתו שמבדילים על היין, אך

כשאין דעתו לסעוד מיד א"י"צ לכסות. ולכן במוצאי יוהכ"פ שמיד לאחר ההבדלה טועמים מיני מזונות או נוטלים ידיים לחם, יש לכסותם.

ק"י מ"ב סי' תרכ"ד סק"ז.

ק"י כתב השו"ע סי' רצ"ט ס"ח, דאם יין ההבדלה פוטר יין שבתוך המזון א"י"צ לברך ברכה אחרונה על כוס של הבדלה כי ברהמ"ז פוטרנו, וביאר המ"ב

סק"ז, דכשפוטר יין בתוך המזון אמרין דשתיה חדא היא. אבל אם אין לו יין בתוך המזון וגם אין לו כוס לברהמ"ז שיפטור את יין ההבדלה דרך אגב

בברכה אחרונה שלו, דעת הטור שצריך לברך ב"א על יין הבדלה ולא דמי ליין קידוש. והנה המג"א שם סק"י"א סוכר דלהרא"ש הבדלה כקידוש וא"י"צ

לברך על היין אלא ברהמ"ז פוטרנו, והכריע המ"ב שם סק"כ"ט דאם לא בירך על יין ההבדלה קודם הסעודה לא יברך אח"כ, והיינו שאם כבר התחיל

לאכול לא יברך על היין אלא יסמוך על ברהמ"ז. וכן מבואר בשעה"צ סי' קע"ד סק"כ"ט דכתב שאם לא בירך קודם הסעודה נכון שיכוון לפטור בברהמ"ז

את יין ההבדלה (ויש לעיין, מדוע המ"ב לא חשש להרא"ש לענין שאף קודם הסעודה לא יברך על היין אלא יסמוך על ברהמ"ז). ומי שהבדיל על היין

בתוך סעודתו לכו"ע ברהמ"ז פוטרנו (בה"ל סי' רצ"ט ס"ח ד"ה ישי').

קכ"א הפמ"ג בסי' תרכ"ה (א"י"א סק"א) אוסר לבנות את הסוכה לאחר חצות יום ששי וכ"פ המ"ב סק"ב, והמקור הוא מהרמ"א סי' רנ"א ס"א דאין לעשות

מלאכת קבע לאחר חצות. ובאמת דיש להעיר על כך, דהנה הרמ"א הביא ב' דעות, דיש אוסרים מזמן מנחה גדולה ויש אוסרים מזמן מנחה קטנה, אך

מחצות ליכא מאן דאסר. ואף אי נימא דאין כוונת הפמ"ג לחצות אלא לזמן מנחה גדולה שהוא בשש ומחצה אכתי קשה, דהפמ"ג בסי' רנ"א (במשב"ז

סק"ב) פסק להלכה כמ"ד דהאיסור הוא מזמן מנחה קטנה וכן הביא משמו בשעה"צ (שם סק"ג), וחתם הרי מיירי אף במלאכת הרשות, וא"כ מדוע הכא

דהוי צורך מצוה החמיר הפמ"ג כמ"ד דהאיסור הוא מזמן מנחה גדולה, וצ"ע.

וגם בסי' ישונה הלכות' (ס"ג וסי' רנ"א סוף ס"א) הקשה, דהנה איתא במ"ב סי' רנ"א סק"ה דכל המלאכות המותרות בחוה"מ מותרות בערב שבת, וא"כ

מאחר שמותר לבנות סוכה בחוה"מ וכמבואר בסי' תרל"ז (בה"ל ד"ה יעושה) א"כ מדוע אסור לבנותה לאחר חצות, ונשאר בצ"ע. ואכן הבכור"י סק"ה

קונטרס השביעית - הלכות המצויות [חלק א'] טז

דינים כלליים

- א. יש אומרים דאיכא מצוה לאכול פירות שביעית (ואף פחות מכזית), ודעת החזו"א דאין מצוה בזה ק"ב.
- ב. מותר להשתמש בפ"ש לכל השימושים הדומים לאכילה דהיינו שבשעת ההנאה ממנו הוא מתבער מן העולם, וכגון צביעה, סיכה והדלקת הנר ק"ב. וגם קדו"ש אינה חלה אלא על דברים הראויים לשימושים אלו, ולא על דברים העומדים לשימושים שהביעור הוא לפני ההנאה כגון עצים לאפיה שנהנים מהם רק לאחר שהובערו ונעשו גחלים.
- ג. וכן מותר להשתמש באופן שההנאה היא לפני הכילוי, כגון תלות פ"ש לנוי (שההנאה מהם היא מיד והם מתכלים לאחר זמן) ק"ב, ובלבד שלא יתלה אותם במקום חם (כגון בסוכה) שבכך הוא מקרב את כילוים והוי הפסד.

מתיר לבנות סוכה עד זמן מנחה קטנה, דדעת המג"א בסי' רנ"א סק"ד והט"ו סק"א דהאיסור הוא רק מזמן מנחה קטנה. ובשעת הצורך אפשר דשרי וישאל רב, ובתלית קישוטים וכיו"ב דאינה כ"כ מלאכת קבע נראה להקל.

ק"ב כתב הרי"ש פ"ח מ"ב בשם הירושלמי, דאין מחייבין אותו לאכול לא קניבת ירק ולא פת שעופשה ולא תבשיל שהתקלקלה צורתו. ומלשון זו יש לדייק, דבעלמא איכא חיוב לאכול פ"ש ואפשר דזה מחמת דאיכא מצוה בזה, אלא דהיכא שהמאכל קצת מקולקל ליכא חיוב. ומיהו ברא"ש שם משמע שהחיוב לאכול פ"ש אינו מחמת מצוה אלא רק כדי למנוע הפסד. דכתב וז"ל: "אע"ג דאמרין לאכלה ולא להפסד, אין מחייבין אותו לאכול דבר שאין דרך בנייה לאוכלו ולא חיישין אם הולך לאיבוד", וש"מ דהא דבעלמא מחייבין אותו היינו כדי למנוע הפסד.

והרמב"ן (בהשמשות עשין של הרמב"ם, עשה ג') לפי ביאורו של הימגילת אסתר' השיג על הרמב"ם דאיכא בשביעית מצוה באכילת פ"ש, וכתב דלפיכך מי שעושה סחורה הוי איסור כי מבטל את העשה של לאכלה ולא הוה מכלל עשה עשה. והוא מביא ראיה לכך, מלשון הכתוב "ואכלו אביוני עמך" ולא אמר לאביוני עמך תעזוב אותם כדקאמר בפאה, וש"מ דאיכא מצוה באכילה. ובמגא"ס יושב את הרמב"ם, דליכא מצוה לאכול פ"ש, אלא כוונת התורה דהשימוש המותר הוא אכילה ולא סחורה. והוא מביא ראיה דליכא חיוב לאכול פ"ש, מדתנן במשנתנו דשביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולא קאמר דשביעית מצוה באכילה ובשתיה. והא דשנינו בירושלמי דלעיל שאין מחייבין אותו לאכול פת שעופשה, אין לדייק דבעלמא איכא חיוב באכילת פ"ש, ד"ל דכוונת הירושלמי דלא תימא דאיכא חיוב לאכול פ"ש העומדים להתקלקל מדין לאכלה ולא להפסד, קמ"ל שאינו חייב בזה.

ויש לציין, דכמו שביאר המגא"ס את הרמב"ם בדרשה דלאכלה דהיינו שהותר שימוש של אכילה ולא של סחורה, כן מדויק ברש"י בחומש (ויקרא כ"ה, ו) שכתב וז"ל: "אע"פ שאסרתים עליך לא באכילה ולא בהנאה אסרתים אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית" (כ"כ במשפ"א פכ"א ס"א). ויש לעיין, להמגא"ס דביאר דהשגת הרמב"ן על הרמב"ם היא דאיכא מצוה באכילת פ"ש, וכן ביאר המהר"יט אלגאזי (ה"ל חלה סוף אות ב' [אות י"ד בדפו"ח] ד"ה יונה לפי האמור') בשיטת הרמב"ן דאיכא מצוה בזה, האם נימא דאיכא נמי חיוב לצבוע בדבר שהוא מין הצובעין (עוד כתב המהר"יט, דאי נימא דכשם שיש איסור בחצ"ש של מאכל איסור כך יש מצוה בחצ"ש דאכילת מצוה, א"כ איכא נמי מצוה לאכול חצי כזית פ"ש).

איברא דהחזו"א (י"ד, י' ד"ה ימשי"כ לעיל) דחה את הבנת המגא"ס ברמב"ן דאיכא חיוב באכילת פ"ש, וביאר דכוונת הרמב"ן היא לאשמועין דאיכא איסור עשה בסחורה (והיינו לאו הוה מכלל עשה דהוי עשה), אך אין מ"ע באכילת פ"ש. והוא מוסיף, דגם לא מסתבר לבאר דהתורה אסרה סחורה כי מבטל בזה מצות אכילה, שהרי הלוקח יאכל ופיר מתקיים דין לאכלה. ולפיכך הוא מסיק, דאין מצוה באכילת פ"ש אלא איסור סחורה בלבד. ובדר"א (פ"ה ה"א בב"א ה"ל ד"ה פירות) הוכיח דאין מצוה באכילת פ"ש, ממאי דלא מצינו ברכה על אכילתם כמו שמצינו ברכה באכילת תרומה או מע"ש.

ק"ב כתוב בתורה (ויקרא כ"ה, ו) "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", ובסוכה (מי ע"א) דרשינן ד"לכם" דומיא דלאכלה דהיינו שיהיה הנאתו וביעורו שוה, ופירש"י דילפינן ב' דינים: א. דמותר להשתמש בפ"ש לכל השימושים הדומים לאכילה, דהיינו שבשעת הנאתם הם מתבערים מן העולם. ובכלל השימושים המותרים הם צביעה, סיכה והדלקת הנר. ב. דקדו"ש חלה על מינים כאלו העומדים לשימוש של הנאתו בשעת ביעורו, דז"ל רש"י (שם): "ומהך דרשא נמי ילפינן שאין שביעית נוהג אלא בפרי העומד להנאות הללו, דהכי נמי מידרש קרא והיתה שבת הארץ נוהגת במה שלכם לאכלה, במה שהנאתו דומה לאכילה". ולפיכך אין קדו"ש בעצים דהם עומדים להסקה וההנאה מהם היא לאחר שהובערו ונעשו גחלים דאז אופים בהם, ונמצא דההנאה היא לאחר הביעור. ואע"ג דאיכא עצים דמשחן דהיינו שמאירים כאבוקה וכן עצים שמתחממים בהם (ע"י תוסי' ב"ק ק"א ע"ב ד"ה ישחנתון) דההנאה היא בשעת הכילוי וא"כ לכו"ת תחול עליהם קדו"ש, תירצו בגמ' דסתם עצים הם להסקה ולכן בכל העצים ליכא קדו"ש.

ק"ב בסוכה (מי ע"ב) וב"ק (ק"א ע"ב) מבואר דקדו"ש חלה על דבר שהנאתו וביעורו שוה, ויש לעיין מה הדין בדבר שהנאתו קודם ביעורו. ומצינו בבעה"מ בסוכה (י"ט ע"ב בדפ"ה ד"ה י"ב כהנ"ל) דאם בדבר שהנאתו וביעורו שוה חלה קדו"ש, ק"ו בדבר שהנאתו קודם ביעורו, ולפיכך איכא קדו"ש בלולב שהנאתו היא שמכבדים בו את הבית ועדיין הוא לא מתבער. ודין זה מפורש בחי' הרע"א (ב"ק שם ד"ה ישחנתון) והוא יהיב טעמא, דהנה רש"י שם פירש דצביעה הוי הנאתו וביעורו שוה דבעת קליטת הצבע בבגד הוא מתבער. והקשו התוסי' (ד"ה ישחנתון) דבשביעית חזותא מילתא היא, וא"כ אין זה כילוי לצבע כשהוא נקלט בבגד. ותירץ הרע"א דהא דבעינן הנאתו וביעורו שוה אין זה בא למעט אלא דבר שהנאתו אחר ביעורו, דהואיל ובשעת הביעור עדיין לא נהנה הוי כהפסד ללא תכלית ואינו דומה לאכילה. אך שימוש בדבר שהנאתו קודם ביעורו מותר בשביעית, ולכן אף אי חזותא מילתא והצבע לא נחשב מבוער, מ"מ ההנאה היא בלבישת הבגד והכילוי הוא בצבע שמתכלה מיום ליום בשעת הלבישה, ונמצא שההנאה היא קודם הביעור ושרי.

הפסד מאכל של שביעית

- ד. אסור לאכול דבר שלא כדרך אכילתו, כגון פרי או ירק שדרכו לאכול חי לא יאכלנו מבושל וכן להיפך^{קכ}.**
- ה. וכן אין למרוח תבנית אפייה בשמן שביעית (ומצוי בשמן זית שגדל בא"י אך שאר שמנים הם מחו"ל), כאשר השמן אינו משביח את המאכל אלא נועד רק כדי שלא ידבק לתבנית^{קכ}.**
- ו. פרי שעתה טוב לאכילה אלא שעתיד להתקלקל, אין חיוב לאוכלו כדי למנוע את קלקולו^{קכ}.**
- ז. פרי שהתקלקל וראוי לאכילה רק ע"י הדחק אין לאוכלו דנחשב שמפסיד את המאכל כי אין זו אכילה כדרכה, אלא יתן אותו לבהמה^{קכ}. אולם מאכל שרק אדם מפונק אינו אוכלו, מותר לאוכלו ואין זה נחשב הפסד^{קכ}.**
- ח. מפרישים חלה מעיסת חטים של שביעית, אף בימינו שהחלה אינה נאכלת. אך אסור לערב יין או מיץ של פירות שביעית בעיסה לפני שהפרישו ממנה חלה, משום שמפסיד אותם שהרי אין אוכלים את החלה^{קכ}.**

ומוכיח הרע"א דשרי מדמצרכין קרא למעט סחורה בפ"ש, והתם הרי ההנאה היא קודם הכילוי שנהנה מהזמנים ואילו הכילוי הוא רק באכילת הפירות ע"י הקונה, וש"מ דלולא גזיה"כ הוה שרי לסחור ומוכת דשימוש של הנאה קודם הביעור מותר בשביעית. ומוסיף הרע"א דטעמא דמילתא, משום דלא הקפידה התורה למעט מ"לאכלה" אלא דבר שביעורו קודם הנאתו דנמצא שבשעה שמבער דעדיין אינו נהנה הוי כעין הפסד לשביעית. ויסוד זה מובא גם בקה"י (שביעית סי' י"ט אות ב'), דהנה שנינו בבכורות (י"ב ע"ב): "איבעיא לכו מהו לפדות בבהמת שביעית, ודאי לא תיבעי לך, לאכילה אמר רחמנא ולא לסחורה, כי תיבעי לך ספק". ומבואר דודאי פטר חמור אסור לפדותו בשה הקדוש בקדו"ש, משום דהוא קונה את החמור בדבר הקדוש בקדו"ש והרי החמור אינו ראוי לאכילה, ולאכלה אמר רחמנא ולא לסחורה. והקשו התוס' (ד"ה 'ודאי'), מדוע אסור לקנות בהמה טמאה בפ"ש והרי הנאתו וביעורו שוה דבשעה שמשתמשים בבהמה היא נכששת. ומוסיף הקה"י, דאף דמשכחת לה הנאה ללא ביעור דיש מלאכה שהבהמה אינה מוכששת מחמתה, מ"מ לא איכפת לן שהנאה היא לפני הכילוי, דעיקר הדין דילפינן מלאכלה הוא שההנאה לא תהיה לאחר הביעור, וזה כדברי הבעה"מ והרע"א דלעיל.

^{קכ} כן איתא בירושלמי פ"ח ה"ב, דאין שומעים לו לאכול תרדין חיין או לכוס חטים חיות (וכ"פ הרמב"ם פ"ה ה"ג דדבר שדרכו להיאכל חי לא יאכלנו מבושל וכן להיפך). וביארו הר"ש, המהר"א פולדא והגר"א בשו"א דהוא משום הפסד, וצ"ל דאף שנהנה מהם מ"מ הנאתו מועטת כי הם אינם ראויים לאכילה בדרך זו, ולפיכך הוי הפסד כי ניתן ליהנות מהם הנאה מרובה יותר. והר"ש"ס ביאר דאין זה משום הפסד, אלא דכתיב באכילה "לכם" ודרשינן כדרך אכילתכם ולאפוקי אם נהנה שלא כדרך אכילה.

^{קכ} כן הביא בסי' משפ"א (פכ"א ס"ז) מהגר"ש"א והגר"מ"ק וצ"ל, וראיה מהר"ש בתרומות פ"א מ"א שחביא מהירושלמי דלדעת ר"א ב"ש אסור ליתן יין לתוך המורי"ס משום שאינו משביחו אלא רק מעביר ממנו את הזוחמא, וש"מ דאף שהיין נאכל עם המורי"ס ואינו הולך לאיבוד מ"מ חשיב הפסד כי משתמש בו שלא למטרת השבחת המאכל.

^{קכ} יש לעיין בפרי שאם לא יאכלוהו תוך כמה ימים יתקלקל, האם איכא חיוב לאוכלו כדי למנוע הפסד. ומצינו בחזו"א (י"ד, י' ד"ה 'ולמדנו') דליכא חיוב, דכתב וז"ל: "ולמדנו מזה גם דין שביעית שאין בהן כלל מצוה באכילתן אלא איסור להניחן שירקבו מעצמן וכו' ודאמר בירושלמי פ"ו ה"א והדא קניבתא דירקא מסקינן ליה לאיגרא וכו' ונראה דהא דמסקו לאיגרא לא מקרי מפסיד בידים דאם לא ייבשו ירקבו והייבוש מעלה להו, ומ"מ שמעינן שאין חייב לאוכלן או לבקש להן אוכלים". ואין להקשות עליו מהירושלמי דהשמיענו בפת שע"פשה דליכא חיוב לאוכלה, וש"מ דבפת הראויה לאכילה איכא חיוב אם בלא"ה היא תתקלקל. זה אינו, דהחזו"א (סי' י"ד ריש סק"י) ביאר את הירושלמי באופן אחר, דפת שע"פשה אין מחייבין אותו לאוכלה אלא מותר לו ליתנה לבהמה, ותידוק מינה דמאכל טוב אסור ליתן לבהמה אך ליכא למידק דיש חיוב לאוכלו כדי שלא יתקלקל.

^{קכ} החזו"א (י"ד ריש סק"י) מוסיף, דלא מיבעי שאין חיוב לאכול פת שע"פשה, אלא שאסור לאוכלה הואיל וראויה לבהמה ולא לאדם. ובדאי הוא מיירי שהפת ראויה לאכילה ע"י הדחק לאדם ואפ"ה צריך ליתנה לבהמה וש"מ דאכילה ע"י הדחק חשיב הפסד בשביעית. דאין לומר דהוא מיירי בפת מקולקלת לגמרי, דבזה פשיטא דליכא חיוב לאוכלה ומאי קמ"ל דצריך ליתנה לבהמה.

^{קכ} מאכל שהתקלקל מעט ורוב בני"א אוכלים אותו אך המפונק אינו רוצה לאכול, כתב החזו"א (שם סוף ד"ה 'והא דכתב') דאינו חייב לאוכלו. ומיהו נראה דלמפונק ליכא איסור לאוכלו, דדוקא בפת שראויה רק ע"י הדחק איכא איסור לאוכלה דחשיב הפסד ולכן יש ליתנה לבהמה. משא"כ פת הראויה לרוב בני"א, דאמנם המפונק בדי"כ אינו אוכלה, אך אם הוא רוצה לאוכלה דלא חשיב הפסד באכילתה.

^{קכ} יש לדון האם בימינו מותר להפריש חלה מעיסת חטים של שביעית, שהרי החלה אינה נאכלת וא"כ הוי הפסד. והנה שנינו בבכורות (י"ב ע"ב): "ואמר רב חסדא בהמת שביעית (דהיינו שלקחה מדמי שביעית) פטורה מן הבכורה וחייבת במתנות, פטורה מן הבכורה לאכלה אמר רחמנא ולא לשריפה (ואימורי בכור סלקי לגבוה ונשרפים), וחייבת במתנות דלאכלה קרינא בה. מיתבייב האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה חייב מיתה, ואמאי כיוון דאילו מטמיא בת שריפה היא לאכלה אמר רחמנא ולא לשריפה (וא"כ שלא יצטרכו להפריש חלה מעיסת שביעית), שאני הכא דכתיב לדורותיכם (ומשמע אף בשביעית), וליגמר מינה (שאם בהמה נלקחה מדמי שביעית וביכרה שיהיה לו דין בכור אע"פ שאימוריו קאי לשריפה), התם עיקר לאכילה הכא עיקר לשריפה" (דעיקר חלה לאכילת כהן אלא שיכולה לבוא לידי שריפה, משא"כ אימורי בכור עיקרם לשריפה והוי הפסד), עכ"ל הגמ'. ולפי"ז יש ללמוד לחלה בימינו שעיקרה לשריפה, דאין להפריש חלה מעיסת חטים של שביעית דהוי הפסד כי אסור לאוכלה. ואולם בסי' משפ"א (פכ"א הע' 21)

גרם הפסד לפירות שביעית

ט. נחלקו הפוסקים^{קלא} האם גרם הפסד בשביעית מותר^{קלב}, אמנם פירות שבין כך אינם עתידים להיאכל (כגון עודפי או שיירי פירות) גרם הפסד מותר בהם^{קלי}.

י. מותר ליתן לקטן שיאכל פרי בעצמו אף שמקלקל חלק מהפרי תכ"ד אכילתו, ואם הוא מקלקל סתם יש למונעו^{קלי}.

יא. מותר לחתוך פרי לשתיים אם רצונו לאכול רק חצי אחד, ואין לחשוש לכך שמקרב את קלקולו של החצי הנותר^{קלי}.

פח שמיטה

יב. ירקות של נכרים שגדלו בא"י יש להם קדושת שביעית (לדעת החזו"א), וכן פירות של יהודים הבאים מאוצר בי"ד, ויש לזרוק את שייריהם לפח נפרד ('פח שמיטה')^{קלי}, וגם להניחם בשקית נפרדת כדי שלא יתקלקלו משיירי

הביא מהגרש"א זצ"ל דאדרבה לאחר שילפינן מהדרשא של "לדורותיכם" דעיסת שביעית חייבת בחלה, יש ללמוד שגם עיסה טמאה כמו בימינו חייבת בחלה. והוא מוסיף, דלא שמענו היתר אלא להפסד העיסה, אך אין ליתן יין בעיסה לפני שהפריש ממנה חלה דגורם להפסידו שהרי החלה אינה נאכלת. ^{קלי} תנן בפ"ח מ"ז דאין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה שלא יביאנו לידי פסול. ומבאר הר"ש, דהאיסור הוא משום שגורם לתרומה שתגיע לידי פסול, שהרי צריך לבער את השביעית בזמן הביעור. ואולם הרמב"ם בפיחמ"ש מבאר דהאיסור הוא משום הפסד השביעית, שאם שמן התרומה יטמא יצטרך לשרוף גם את הירק ונמצא הפסד לשביעית, וכן פירש הרע"ב (ועיי בתוס' רע"א למשניות אות מ' נ"מ ביניהם).

ויתכן דשורש המח' ביניהם הוא האם חיישינן לגרם הפסד בשביעית, דהרי ההפסד בזה הוא ע"י גרמא דשמא תיטמא התרומה ונמצא שעתה כשעירב אותה עם השביעית הוא גרם להפסד השביעית. וצ"ל דר"ש מתיר גרם הפסד בשביעית, ולפיכך פ"י במשנה דחושש הוא להפסד התרומה. ואע"ג שגם כלפי התרומה הוי גרמא דכשיגיע זמן הביעור יצטרכו לאבדה, י"ל דבתרומה דכתיב "משמרת תרומותי" יש לשומרה אף מגרם הפסד.

והמקד"ד (סי' נ"ט סק"ה עמ' 439 ד"ה 'הנה') הוכיח דהרמב"ם אוסר גרם הפסד מדפסק בפ"ה ה"ה ז"ל: "הלכה בהחמה מאליה לתחת התאנה אין מחייבין אותו להחזירה שנאמר לבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול". וש"מ דלולא הפסוק היה צריך למונעה מלאכול וזה ודאי לא יותר מגרמא, ומוכח דס"ל דגרם הפסד דשביעית אסור. ומאיך הרידב"ז (פ"ה אות א') הקשה, מהא דאיתא בסוכה (ל"ה ע"ב) שאין ליטול אתרוג של תרומה ולחד מ"ד הטעם הוא מחמת דמפסידו ופירש"י שנפסד ע"י משמוש היד, וקשה מדוע שרי ליטול אתרוג דשביעית, וכמבואר במתני דסוכה (ל"ט ע"א) גבי לקיחת אתרוג דשביעית מע"ה דמבליע בדמי הלולב, ומדוע לא חשו הכא להפסד שביעית. ומתוך הרידב"ז, דמשמוש היד חשיב גרם הפסד (וצ"ב מדוע לא הוי הפסד בידים) ובשביעית שרי, אך בתרומה אסור מדכתיב משמרת תרומותי דיש לשומרה גם מגרם הפסד.

והמהרי"ט (ח"א סי' פ"ג) פסק שגרם הפסד בפ"ש מותר, ולכן התיר לקטוף עלי התות כדי להאכילם לתולעי המשי אע"פ שבכך הוא גורם להתייבשות הפירות שעל העצים. ואחת מראיותיו היא מדאיתא בירושלמי פ"ז ה"א דהדין קניבתא דירקא מסיק לה לאגרא והיא יבשה מן גרמה (דהיינו שמתייבשת מעצמה על הגג), וש"מ דגרם הפסד שרי. ומיהו החזו"א (י"ד, י" ד"ה ולמדנו-במוסגר) פ"י בההיא דהירושלמי, דהא דהעלו לגג לא חשיב הפסד בידים כי אם לא יתייבשו בגג הם ירקבו והייבוש הוא מעלה עבורם. ולדבריו אין ללמוד מהירושלמי דגרם הפסד מותר, דאדרבה העלאת לגג הוי מעשה בידים אלא שזה אינו הפסד אלא עילוי עבורם כדי למנוע את קלקולם. ולדינא צ"ע האם להתיר גרם הפסד, דכאמור נחלקו בזה הפוסקים.

^{קלב} להניח במקום חם הוי הפסד בידים (ע"י חזו"א י"ד, י' בדין העלאת ירק לגג). ויש לעיין האם להניח במקום שסוף חמה לבוא נמי חשיב בידים, דאיתא בסנהדרין (ע"ז ע"א) דכפתו במקום שסוף חמה לבוא פטור, וכתבו התוס' (ד"ה יסוף) דכשכפתו בפנים והוציאו למקום שסוף חמה לבוא חייב, ולכ"ה ה"ה בשביעית כשמוניח במקום שסוף חמה לבוא (משפ"א פכ"א ס"י). ובתשובת הגר"ש זצ"ל (ס"ס משפ"א) מובא, דאין חיוב להחזיר מאכל למקור.

^{קלי} בסי' משפ"א (פכ"א הע' 25) הביא את הוראת הגר"ש זצ"ל, דבפירות שבזדאי אינם עומדים להיאכל (כגון עודפי פירות או פירות שנפסדו מאכילת אדם) אין איסור גרם הפסד, כי גרם הפסד אינו מעשה האיסור מצד עצמו אלא מחמת הפסד התכלית, והכא הפרי בין כך אינו עומד למאכל.

^{קלי} לענין נתינת פרי לתינוק שדרכו לקלקל חלק ממנו תכ"ד אכילתו, לעיל התבאר שנחלקו הפוסקים בגרם הפסד, ויש גם סברא לומר דהוי דרך אכילה, ולפיכך שרי. אמנם נראה דאם הוא מקלקל בידים יש למונעו, דהנה החזו"א (י"ד סוף ד') נקט, דהא דכתב הרמב"ם (פ"ה ה"ה) דאיי"צ למנוע מהבהמה מלאכול פירות היינו כשהם מחוברים, אך בתלושים שכבר זכה בהם יש חיוב למונעה.

^{קלי} יש לדון בפרי שביעית שאדם רוצה לאכול רק את חציו, האם מותר לחתוך אותו שהרי ע"י כך הוא מקרב את קלקולו של החצי הנשאר. ואי נימא דשרי משום שזו דרך האכילה הרגילה (וכ"כ במשפ"א פכ"א הע' 18), אכתי תקשה מדוע אסור לערב שמן תרומה בירק שביעית להנהו ראשונים דסברי שהאיסור הוא משום הפסד השביעית שמא תטמא התרומה (ע"י בהע' לעיל בדין גרם הפסד), הרי כך היא דרך אכילת ירק שמטעימים אותו בשמן (ואין לומר דמייירי בדאית ליה שמן של חולין, דהמשנה לא חילקה בזה). אכן נראה לומר, דבחיתוך הפרי לשתיים גם חצי הפרי הנותר ראוי לאכילה במצבו כמות שהוא כעת, אלא שהוא יתקלקל ואז יהפך לחפצא אחר וזה חשיב גרמא ולא קלקול בידים.

^{קלי} זריקת שיירי מאכל לפח הביתי שיש בו שיירי מאכל מקולקלים גורמת להם קלקול מיידי, והוי הפסד לפ"ש. ואף אם יזרוק אותם בשקית נפרדת מ"מ מאחר שהוא מרוקן את הפח בכל יום למיכלי הפחים של הבנין ושיירי המאכל עדיין לא התקלקלו בהיותם בשקית, נמצא שמכשיל את עובדי הנקיון שמרוקנים את פחי האשפה ומקלקלים את שיירי המאכל בידים. לכן יש להניח את השיריים בפח נפרד עד שיתקלקלו ואז ניתן לזרוקם או להניחם בפח הביתי, וגם דעת הפני משה (פ"ח סוף ה"ב) דאיכא איסור בזיון בפ"ש (ועיי במשפ"א ריש פכ"ג).

מאכל המונחים כבר בפח זה ק"ו.

יג. מי שיש לו באותו הזמן שיירים של כמה סוגי מאכלים, מותר לו להניחם בשקית אחת אף אם שיירי מאכל אחד טבעם להתקלקל מהר יותר משיירי מאכל אחר ק"ו. לאחר שהם התקלקלו ניתן להשליכם לפח האשפה הרגיל.

שיירי מאכל

יד. ירק שהתבשל במרק ונתן בו טעם ולאחר הבישול נשאר בו טעם חלש כגון בצל, פטרוזיליה וכיו"ב, אין בו קדושה ומותר לזרוקו לפח רגיל ק"ט.

טו. מותר לשטוף כלים שיש בהם שיירי מאכל ואין צריך לזרוקם לפח שמיטה ק"ט.

סחיטה, טחינה וריסוק פירות שביעית (עשיית 'שייקים' מפירות)

טז. מותר לסחוט תפוז, לימון או אשכולית, ויש להקפיד שבשר הפרי יתערב במיץ ולא יתעבב למעלה במסגרת, וכן שהוא יסחט ויתערב במיץ ולא ישאר מחובר לקליפה שנזרקה (ובלימון יש להתיר אף שלא נסחט כל הבשר כי בין כך המיץ שלו הוא העיקר ולא בשר הפרי) קמ"א.

ק"ו זריקת שיירי המאכל החדשים על שיירי מאכל קודמים גורמת לקלקול מיידי שנפסדים ממאכל אדם, וחשיב מעשה בידים ולא גרמא. ק"ח הואיל והקלקול אינו מיידי אלא שבמשך הזמן מתחילים שיירי מאכל אי להתקלקל וממהרים לקלקל את שיירי מאכל ב', הוי גרם הפסד ושרי במאכל שלא עתיד להיאכל, וכמובא לעיל בסעיף של גרם הפסד בשם הגרישי"א זצ"ל.

ק"ט כתב הרמב"ם (פ"ה הכ"ב) והוא מתוספתא פ"ו, דהצורר תבלין של שביעית ונותן לתוך התבשיל, אם בטל טעמם הרי אלו מותרים לכל דבר, ואם נשאר בהם טעם עדיין הם בקדושה. וטעם היינו כשהוא חשוב לאינשי, משא"כ אם נשאר מעט טעם שאנשים אינם מחשיבים אותו. וכן מוכח ממתני דתרומות (פ"א מ"ז), דחבית שמן שנשפכה אין מחייבין אותו להיות יושב ומטפח אלא נוהג בה כשם שנוהג בחולין, וביאר הרמב"ם בפיהמ"ש דאין מחייבים ללקט את השמן מהקרקע שלא תשאר שום לחוחית, אלא מלקט כמו שהוא עושה בשמן של חולין. ומים שבישלו בהם תפוזים של שביעית ואין רגילים להשתמש במים מפני שטעמם טפל מותר לשופכם, אף שבלעו טעם מהתפוז"א. וע"י עוד ב"ש (פ"ח מ"ב) דמביא מהירושלמי דאין מחייבין אותו לאכול תבשיל שנתקלקלה צורתו, ופ"י ה"ש דהיינו שעבר עליו לילה אחד. וא"כ כ"ש מי בישול תפוזים שהם פגומים מצד עצמם. ומיהו מים שבישלו בהם פירות ללפתן נראה דיש בהם קדושה אף אם אין בדעתו להשתמש בהם, כי מים אלו חשובים אצל אנשים כמאכל שיש בהם טעם טוב.

ק"ט בד"א (פ"ה צ"ה"ל אות כ"ד) העיד, דהחזו"א התיר לשטוף שיירי גזר מהמגדרת ולא הצריך לשומרם בקדושתם. ובסי משפ"א (פכ"ג הע"י 22) הביא ראה לכך, מדתן בתרומות פ"א דחבית שמן תרומה שנשפכה אין מחייבין אותו להיות יושב ומטפח (היינו לאסוף את שיירי השמן), אלא נוהג בה כדרך שנוהג בחולין. וש"מ דאף דתרומה אין להפסידה דכתיב משמרת תרומותי מ"מ אי"צ לאסוף את שיירי השמן, ומינה דה"ה בשביעית דשרי לאבד שיירי מאכל שהדרך לזרוקם. וכן איתא ברמב"ם פ"טו מתרומות ה"ח דין תרומה שנפל ע"ג פירות מותר להדיחם, וע"ש שהאר"ק בזה. וגם נראה להביא ראה, דתנן בתרומות פ"א מ"ה דגרעני תרומה בזמן שמכניסין אסורים לזרים ואם השליכן מותרים, ופ"י התוסי' בזבחים (פ"ו ע"א ד"ה י'פליגא) דמייירי שנשאר קצת אוכל הדבוק בהם וכשכנסם (דהיינו ששומרם) הוא מחשיב אותם ולכן אסורים אך אם השליכן מותרים, והיינו משום דלא חשיבי לאינשי. וש"מ דשיירי מאכל הדבוקים בצלחת או בסיר שאין דרך לאוכלם, ליכא בהו קדושה. אכן מי שאוסף שיירי מאכל כגון חתיכות גזר הדבוקות במגדרת ע"מ להשתמש בהם יש להם קדושה, כדן כנסם דלעיל. ויש לעיין, מה הדין אם שוב נמלך בדעתו להשליכם, האם עתה פוקעת מהם קדושה.

ק"ט בענין סחיטת פרי בשביעית, החזו"א (כ"ה, ל"ב ד"ה י'הנה"ו) תולה נידון זה במחוי' הרא"ש והרשב"א בסברת החילוק בין מי שלקות לבין מי סחיטת פירות. דהרא"ש בברכות (ל"ט ע"א) סובר דבשלקות נכנס עיקר טעם הפרי ולכן מברך בפח"ע משא"כ בסחיטת פרי, ואילו הרשב"א מחלק דבשלקות הוי הדרך בכך משא"כ בסחיטה. וכתב החזו"א, דלדעת הרשב"א יהיה מותר בימינו לסחוט תפוזים בשביעית, הואיל והדרך לסוחטם וממילא המיץ אינו זיעה בעלמא, משא"כ להרא"ש דכל סחיטה הוי זיעה בעלמא ורק בבישול אמרינן טע"ע. אלא שהוא מוסיף (שם ד"ה עוד יש לומר), דאפשר שהרא"ש מודה לרשב"א בפרי שדרכו בסחיטה דהמשקין חשיבי עיקר הפרי. והא דכתב הרא"ש דבבישול אמרינן דטע"ע, הוא כדי לרבות אף כשאין דעתו על המשקין, אך כאשר דעתו על המשקין הם חשיבי עיקר הפרי. אכן החזו"א מציין דבמ"ב (סי' ר"ה סק"ד) מבואר דלא כוותיה, דכתב שגם פירות שדרכם בסחיטה ברכתם שהכל, ובשעה"צ סק"א ציין דהיא שיטת הרא"ש. אלא שהחזו"א כתב בסו"ד שאין הכרח לדברי המ"ב ואפשר שהרא"ש מודה.

ונמצא דאליבא דהחזו"א מותר לסחוט בשביעית פירות שדרכם בסחיטה כמו תפוז וכ"ש לימון (ע"ש בדי"ה יולימוני דמאחר שאין דרכו להיאכל כולו אי"כ המיץ שלו הוא העיקר), אך לדעת המ"ב דין זה שנוי בפלוגתת הרא"ש והרשב"א. וע"כ החזו"א, דאפשר לצרף להיתר סחיטת פרי את מש"כ הרשב"א בשם הראב"ד, דדין זיעה בעלמא הוא רק במיץ הזב מעצמו, אך מה שיוצא ע"י סחיטה הרי הוא כמו הפרי, וממילא לא חשיב הפסד בשביעית. ומוסיף החזו"א (שם בד"ה י'מ' האמור'), דאם סוחט ומערה את כל האוכל למיץ ולמעלה נשארת רק הפסולת, הרי זה כריסוק פרי דחשיב כעיקר הפרי ודמי לפאוידל"א שהרמ"א בסי' ר"ב ס"ז פסק דמעיקר הדין ברכתה בפח"ע (אלא שלכתחילה יש לברך שהכל מפני שיש חולקים), ופאוידל"א היינו ריסוק הפרי עד שאין צורתו ניכרת. ולפיכך גם בסחיטת תפוז שבשר הפרי מתערב במיץ הוי כמיעוד הפרי וחשיב עיקר הפרי ולא רק זיעה בעלמא, וזה שרי אף לדעת המ"ב אליבא דהרא"ש. ונראה דבלא"ה יש להקפיד לסחוט את כל בשר הפרי, דבלא זה חשיב הפסד לבשר שזרק. וכן העיר הגרשז"א

יז. צ"ע האם מותר לסחוט את הפרי באופן שבעת הסחיטה לא מתערב בשר הפרי במיץ אלא מתעכב למעלה ברשת, ורק אח"כ הוא יערה את בשר הפרי לתוך המיץ קמ"ב.

יח. מותר לרסק או לטחון ירק או פרי שדרכו בכך, אך באופן שיסאר מאכל ולא שיהפך למשקה (ועי' בהערה) קמ"ג.

יט. פרי שדרך לרסקו עבור קטנים, מותר לרסק אותו עבורם אך לא עבור גדולים קמ"ד.

זריעה בעציצים והשקייתם בשמיטה

ב. עציץ שאינו נקוב הנמצא בבית (דהיינו מבנה שיש לו תקרה ויתכן שגם צריך להיות מוקף מחיצות י' טפחים), המיקל שלא לנהוג בו דיני שמיטה יש לו על מי לסמוך קמ"ה, וכן יש להקל להשקותו כמו בשאר שנים קמ"ו.

במנח"ש פ"ח מ"ב דלכי יש לאסור סחיטה מפני שהנשאר מהפרי לאחר הסחיטה נמאס מאכילה ונמצא מפסיד פ"ש. וכן מבואר בתפא"י (הלכתא גבירתא) תרומות פ"א ה"ב, וז"ל: "תרומה או מעשר שני אם תמרים אסור לסחוט מהם דבש, ואם הם תפוחים אסור לסחוט יינן, וכשהן סתוונות ג"כ אסור לסחוט, מדמשליך השאר ומפסיד התרומה", עכ"ל, ושי"מ דבשר הפרי שנשאר לאחר הסחיטה דאינו ראוי לאכילה ומשליכים אותו חוי הפסד (ובאמת צ"ב, דנראה מהחזו"א דע"כ לפי שיטתו הוא מתיר אף כשאינו מערה את בשר הפרי לתוך המיץ, ולכי חוי הפסד לבשר שזרק).

והנה החזו"א (כ"ה, ל"ב ד"ה 'אמנסי') מוסיף סברא להתיר בסחיטת תפוז, דאע"ג דלכי הוא משנה מבריייתו דבתחילה אוכל והשתא משקה, מ"מ תפוז עיקר הנאת אכילתו היא כעין שתיה ולא חשיב שינוי מבריייתו. ולפי"ז אין להתיר סחיטה אלא בפירות הדר, שצורת אכילת הפלחים היא כעין שתיה אך לא בתפוחים וגזר וכיו"ב. ומיהו קלמנטיות נראה דאין לסוחטן, כי רוב אכילתם אינה ע"י סחיטה ולא דמי לתפוזים.

והעולה לדינא, דבתפוז וכיו"ב אם אינו סוחט את בשר הפרי, לדעת התו"א שרי אף אליבא דהרא"ש וכ"ש לדעת הרשב"א, אך להמ"ב אסור אליבא דהרא"ש. אך אם מערב את בשר התפוז וסוחטו למיץ שרי לכ"ע. ומשי"כ בלימון להתיר אף אם אין נסחט כל בשרו, כ"כ החזו"א שם (ד"ה 'וליומן').

קמ"ז יש לעיין, באופן שסוחטים תפוז במסחטה ביתית, ובתחילה יוצא המיץ הצלול ויורד לכלי התחתון ובשר הפרי מתעכב ברשת, האם מהני לערב אח"כ את בשר הפרי במיץ כדי שיחשב כפאוידלי"א (ומבואר בהע' לעיל), או דלמא דלא מהני כי המיץ כבר קיבל שם של זיעה בעלמא (לדעת המ"ב אליבא דהרא"ש). ומצינו בחזו"א (כ"ה, ל"ב ד"ה 'ויש לעיין') שכתב וז"ל: "אבל הכא בשעת סחיטה מפסיד הפרי וגם כשהוא נהנה אינו נהנה אלא מזיעת הפרי והפרי הובערה מן העולם דלא בהנאה". ואם נפרש כוונתו, דהפרי התבער מהעולם שלא בהנאה מחמת שאינו אוכל את בשרו וגורם להפסד, אי"כ בנידון דידן אין חשש בזה שהרי יערב את בשר הפרי במיץ. אך יתכן דכוונתו שעצם הפקעת שם פרי מהמיץ ועתה זה רק זיעה בעלמא היא גופא הביעור מהעולם, דבתחילה המיץ היה מעורב בפרי וחשיב חלק ממנו ועתה הוא זיעה בעלמא, ולפי"ז לא מהני אף אם יערב אח"כ את בשר הפרי במיץ, וצ"ע.

קמ"ח כתב הרמב"ם (פ"א מתרומות ה"ב) וז"ל: "תמרים של תרומה מותר לחבצן ולקבצן כעגול הדבילה ואסור לעשות מהם שכר", ומבואר דריסוק הפרי עדיף מסחיטתו. והמקור הוא מברכות (ל"ח ע"א) דאיתא התם, "אמר רב אסי האי תמרי של תרומה מותר לעשות מהן טרימא ואסור לעשות מהן שכר, והלכתא תמרי ועבדינהו טרימא מברכין עליהו בורא פרי העץ, מאי טעמא במילתייהו קיימי כדמעיקרא". ומבואר דאינו מפסיד את הפרי בעשיית הטרימא דבמילתיה קיימא ולפיכך גם מברכים בפח"ע וכ"כ השו"ע בסי' ר"ב ס"ז, והרמ"א הכריע דמעיקר הדין אף בפאוידלי"א שהפרי נימוח לגמרי מברכים בפח"ע. ועפי"ז כתב החזו"א (כ"ה, ל"ב ד"ה 'מן האמור'), דבסחיטת תפוז אם מערה את כל האוכל למיץ ואין נשארת אלא הפסולת, חרי זה כריסוק פרי דאליבא דהרמ"א העיקר דברכתו בפח"ע, וא"כ ה"ה דשרי בשביעית. ודרך ריסוק היא כשנוהגים כן חלק גדול מהציבור אף שאינם הרוב.

אולם אין לרסק פרי שאין דרכו בכך, דכתב בסדר השביעית דפירות שרגילים לרסקם מותר לרסקם, ושי"מ דאם אין הדרך לרסק אסור. ואע"ג שבדין טרימא לא מצינו שינוי בברכה בין פרי שדרך לרסקו או לא, ובכל ענין כתב הרמ"א דמעיקר הדין ברכתו בפח"ע. אכן לגבי שביעית יש לחלק בכך, משום דלגבי ברכות העיקר הוא שלא יהיה זיעה בעלמא וטרימא חשיב עיקר הפרי ולא זיעה בעלמא. אולם לגבי שביעית בעינן שלא יהיה הפסד, ופרי שאין דרכו בכך חשיב הפסד כמו לאכול פרי חי כאשר דרכו בבישול. ולדעת החזו"א אין לרסק פרי אף שדרכו בכך אם הוא נהפך למשקה (מלבד תפוז וכיו"ב שצורת אכילתו נמי הוי כשתיה, ע"י לעיל דין סחיטת תפוז), ובשבה"ל שביעית (עמ' ע"ר) מתיר לסחוט גזר כיוון שדרכו בכך (וע"ע במנח"ש ח"א סי' מ"ו).

קמ"ט אף שריסוק פרי שאין דרך לרסקו חשיב קלקול מ"מ שרי לקטנים שדרכס לאכול כן, וכמו שמותר לתת להם לאכול פרי אע"ג שהם מקלקלים חלק ממנו תכ"ד אכילתם כדרך הקטנים. אולם אין סברא להתיר בזה עבור גדולים כי למעשה ריסוק כזה הוי קלקול, וא"כ הוי לאכלה ולא להפסד. ואף לפי הרש"ש דפ"י את הירושלמי פ"ח ה"ב, דאין שומעים לו לאכול תרדין חיון או לכוס חטים חיות דטעמא משום דכתיב "לכם" ודרשינן כדרך אכילתכם ולאפוקי אם נהנה שלא כדרך אכילה, כלפי גדולים אין זה דרך אכילתם ומאי מהני שקטנים אוכלים כן, וכ"כ הגר"ש"א זצ"ל (משפ"א פכ"ב הע' 35).

קמ"י דעת הפאה"ש (כ', נ"ב) דמותר לזרוע בתוך בית אף בקרקע ממש, דהואיל והירושלמי בערלה (פ"א ה"ב) חסתפק האם איכא איסור כשזרוע בבית, וצדדי הספק הם, דמתד כתוב "שדך" ומאידך כתוב "ושבתה הארץ" וקרקע הבית נמי נחשב ארץ, לפיכך יש להקל בשביעית בזה"ז דרבנן. והחזו"א (כ"ב, א') דן בזה וכתב (שם וכן בסי' כ"ו סק"ד) דהדעת נוטה להתמיר אף בעציץ שא"י בבית, אך לאחר שכבר הורה הפאה"ש המיקל בזה יש לו על מי לסמוך. וכתב החזו"א (כ', ו') דהעיקר בבית הוא הכיסוי שממעט את האור והגשם ואין דרך לזרוע בו, והוסיף (כ"ב, א') דאולי בעינן נמי מחיצות י"ט.

קמ"א בריש מ"יק מבואר, דארבע מלאכות אסורות מדאורייתא, זריעה, קצירה, זמירה ובצירה. וכן אסור לחרוש וליטע אך אין לוקים על כך. שאר המלאכות ובכללם השקיה אסורות מדרבנן. וכימינו נחלקו הפוסקים האם שביעית מדאור, והכרעת החזו"א (ג', ח') דאפשר לסמוך על הפוסקים דשביעית בזה"ז דרבנן, ולאחר שהתבאר לעיל בהערה הקודמת דיש על מי לסמוך אף לזרוע בעציץ שאינו נקוב בבית, כ"ש שיש להקל בהשקייתו.

- כא.** אולם עציץ נקוב שיש לו אף נקב קטן בתחתיתו או בצידו כנגד שורשיו (וכן עציץ שאינו נקוב המונח מחוץ לבית), יש לשמור בו דיני שמיטה (ובהעדר הוראות ממומחים, מותר להשקותו רק כששכבת האדמה העליונה יבשה) ^{קמ"ז}.
- כב.** עציץ נקוב המונח ע"ג רצפה בדירה בקומת קרקע דינו כנקוב, משום שהרצפות אינן מפסיקות את היניקה בינו לבין האדמה ^{קמ"ח}. אולם אם הוא מונח על רצפה בדירה שע"ג עמודים נחלקו הפוסקים האם דינו כנקוב או כאינו נקוב ^{קמ"ט}, ואם יניחו את העציץ הנקוב בתחתיתו על צלחת חרס, עץ או פלסטיק הוא יחשב בכך כאינו נקוב ^{ק"י}.
- כג.** עציץ אף שאינו נקוב, אם ענפיו או עליו יוצאים חוצה לו ומאהילים ע"ג הרצפה דינו כנקוב, אם הוא מונח ע"ג רצפה בדירה בקומת קרקע, ואם יניחו חתיכת עץ, פלסטיק וכיו"ב תחת הנוף הוא יחשב בכך כאינו נקוב ^{קכ"א}.
- כד.** עציץ נקוב המונח במקום גבוה אין להניחו במקום נמוך, וק"י שאם הוא מונח ע"ג שולחן (שמונע את היניקה) שאין להניחו ע"ג קרקע ^{קכ"ב}. ואם כוונתו בהעברת העציץ לצורך נקיון וכיו"ב ולא לתועלת העציץ מותר ^{קכ"ג}.

דין מים הזורמים לגינה ממזגן או משטיפת רצפה

כה. יש להקל לשטוף את הבית אף אם מי השטיפה זורמים לגינה וכן הדין במי צינור המזגן, מפני שאינו מתכוון לתועלת הצמחים (ויש מי שהצריך ליתן חומרי ניקוי במי השטיפה, ולדבריו במזגן יש להקפיד שהמים לא יטפטפו למקום שיש בו צמחים). אך אסור להטות בכוונה את מי השטיפה או את צינור המזגן כדי להשקות את הצמחים ^{קכ"ד}.

^{קמ"ו} עציץ נקוב דינו כקרקע לכל מילי אם הוא עומד עליה, ואף אם הוא תלוי באויר כמבואר בשבת (פ"א ע"ב) כסוגיא דהיה מונח ע"ג קרקע והניחו ע"ג יתדות דפי רש"י ותוס' דאינו חייב מדאורי, וש"מ דמ"מ איכא יניקה. וגודל הנקב המחשיבו לנקוב הוא בנקב של מוציא משקה שהוא 1 מ"מ לחומר. וגם נקב מהצד מחשיבו כנקוב, כמבואר ברש"י שבת (נ"ה ע"א ד"ה יתולשין) והיינו כשהוא כנגד השרשים, וכן הביא הב"י ס"י שליו בשם תשובת הרשב"א. וכתב החזו"א (ערלה ס"י א' סקט"ו אות ב'), דטעמא משום שהיניקה יכולה להיות מהצד.

^{קמ"ז} החזו"א (כ"ב, א"י) כתב, דאין יניקה דרך אבן או שיש יצוק (שאינו מחובר משברי שיש מודבקים), אולם מרצפות העשויות מלט וכן קרמיקה אינן משמשות הפסק (שו"ת שבה"ל ח"ו ס"י קס"ז ובסי"א משפ"א).

^{קמ"ח} דעת הגרשו"א וצ"ל (שו"ת מנח"ש ס"י מ"א אות ה'), ויותר מפורש במעדני ארץ שביעית סוף ח"א נספח א' שאלה א' דאינו יונק אם הוא מונח ע"ג עמודים, אך הגריש"א וצ"ל (קובץ תשובות ח"א ס"י רל"ב) מסתפק דאולי יונק מלחות העפר שברצפה ולפ"ז אין לחלק בין אם מונח על קרקע או עמודים, ומיהו לדינא הוא היקל בעציץ בבית והוסיף לכך היתר אם הרצפה מצופה פי.וי.סי. המונע יניקה. ובשו"ת שבה"ל (ח"ו ס"י קס"ז) הביא ראיה ממעשה שהיה לו שעציץ יונק דרך הרצפה, אך לא התבאר אי מיירי אף במונח על עמודים, אמנם בתשובה אחרת (ח"ז ס"י קפ"ד) כתב דה"ה ע"ג עמודים. ולכן העצה הראויה היא להניח צלחת חרס, עץ או יריעת פלסטיק תחת הנקב ואז לכוי"ע דינו כאינו נקוב. (ונראה דהמיקל אף בלא זה ובפרט היכא דלא אפשר אין מונחין אותו, דשביעית בזה"ל דרבנן וכן השקיה היא מדרבנן והגרשו"א היקל).

^{קמ"ט} כלי חרס או עץ נחלקו רש"י ותוס' בגיטין (ז' ע"ב) האם יש יניקה דרכם, והמ"ב ס"י שליו ס"ח מחמיר כשניהם. אכן החזו"א (כ"ב, א"י) פסק להקל כהראב"ד המובא במל"מ פ"ב מביכורים ה"ט דדינאם כאינם נקובים אם אין בהם נקב. וכ"ז בצמחים שהגבעול רך ודומה לירק, אך באילן שיש לו שרשים דין חרס כנקוב, כ"כ הרא"ש בערלה פ"א מ"ב והטור בס"י רצ"ד, וביארו האג"ט (קוצר סק"י"ב) והחזו"א (ערלה א', י"ז) משום שהשורשים עתידים לנוקבו (ע"י משפ"א פ"ו הע' 11 והע' 14 ו-17). ובעציץ מפלסטיק, נראה דאין יניקה דרכו והראיה דאינו מעביר לחות (משפ"א הוצ"ח פ"ח הע' 12).

^{ק"י} המל"מ (פ"ב מביכורים ה"ט) הביא מהראשונים, דעציץ יונק דרך נוף ולפיכך דינו כנקוב. ודעת הגריש"א וצ"ל דיש להקל בעציץ המונח על רצפה שע"ג עמודים דאין חשש יניקה דרך הנוף, וכן במונח על רצפה בקומת קרקע המכוסה פי.וי.סי. (משפ"א הוצ"ח פ"ח הע' 20).

^{קכ"א} הגברת יניקה אסורה מדאורי בשבת דהוי תולדת זורע, כן מבואר בשו"ע (או"ח ס"י שליו ס"ח). ולכן גם בשמיטה אין להניח עציץ נקוב ע"ג הקרקע. ואע"ג שהגברת יניקה היא לא מלאכה שרגילים לעשותה בשדה, מ"מ אין ראיה להקל בשמיטה, וע"י בשו"ת מנח"ש ח"א ס"י מ"א אות א'.

^{קכ"ב} דעת הגרשו"א וצ"ל (מנח"ש ח"א ס"י מ"א אות א') להקל בהורדת העציץ כאשר כוונתו לסידור הבית ולא לתועלת הצמח. ונראה דה"ה דשרי בפתיחת חלון כנגד העציץ כאשר כוונתו להכניס אור ולא לתועלת העציץ.

^{קכ"ג} תוס' בגיטין (מ"ד ע"ב ד"ה ישנתקווצה) מבארים, דהמלקט קוצים מחוברים מהקרקע אסור מדאורייתא ואף בארעא דחבריה, דשביעית ליכא פטור של משאצליג כמו בשבת דפטור משום שאינו מלאכת מחשבת, וכ"כ תוס' במו"ק (י"ג ע"א ד"ה ינטייבה) ובסנהדרין (כ"ו ע"א ד"ה ילעקל) דאסור לזמור את הכרם אף שכוונתו לעצים ולא לצמיחה. אולם החזו"א (י"ט, ב') הקשה עליהם מכמה משניות דמבואר דמשאצליג שרי. וכן מבואר ברמב"ם, דבפ"א ה"ט"ז אסר ליטול אבנים משדהו אלא משדה חברו, ואילו בפ"ב ה"י"ב התיר ליטול אבני כותף אף משדהו, מפני שניכר שלצורך בנין הוא מלקטם. והיכא דניחא ליה אף שעתה לא איכפת לו בתיקון השדה, החזו"א (י"ט, י"ד) מסתפק בזה. ולמעשה יש להקל כשניכר שאין כוונתו לתועלת הצמחים, ובפרט במלאכת השקיה דהיא מדרבנן. ודעת הגריש"א וצ"ל (דרי"א פ"א ציוה"ל סק"י"ח), דיש ליתן בתוך המים חומרי ניקוי באופן שהמים לא יועילו לצמחים, דשביעית אסור בניחא ליה אף באינו מתכוון, וכן במזגן הוא החמיר (אע"ג דל"ה הוי גרמא) שלא יטפטפו מימיו על צמחים.